

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
BAUDŽIAMOJO PROCESO KATEDRA

KRISTINA ROŠČINIENĖ
(TEISĖS IR VALDYMO STUDIJŲ PROGRAMA)

PAGREITINTAS PROCESAS: REGLAMENTAVIMO IR TAIKYMO PROBLEMOS

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
daktaras, lektorius
Ramūnas Jurgaitis;

Vilnius, 2007

TURINYS

Įvadas	3
I. Supaprastintos baudžiamojo proceso formos teoriniai pagrindai	6
1.1. Baudžiamoji procesinė forma	6
1.2. Supaprastinto proceso samprata ir formos	8
II. Pagreitintą procesą įtakoję baudžiamieji procesai	11
2.1. Prancūzijos pagreitinamas procesas	11
2.2. Vokietijos pagreitinamas procesas	13
2.3. Sumarinis procesas	14
III. Pagreitinamas procesas	17
3.1. Supaprastintos procesinės formos - pagreitinto proceso bendroji charakteristika	17
3.2. Baudžiamojo proceso principų ir įtariamojo procesinių garantijų užtikrinimas pagreitintame procese	19
IV. Pagreitinto proceso procedūra ir jos probleminiai aspektai	25
4.1. Pagreitinto proceso reglamentavimas ir taikymas ikiteisminio tyrimo stadijoje	25
4.2. Pagreitinto proceso reglamentavimas ir taikymas prokurorui kreipiantis su pareiškimu į teismą	33
4.3. Pagreitinto proceso reglamentavimas ir taikymas nagrinėjimo teisme stadijoje	35
4.4. Kitos problemos įtakojančios pagreitinto proceso praktiką	40
Išvados ir pasiūlymai	45
Literatūros sąrašas	47
Santrauka (lietuvių kalba)	51
Santrauka (anglų kalba)	52
Priedai	53

IVADAS

Pastaraisiais metais atliktos įvairios socialinės apklausos ir visuomenės informavimo priemonėse pateikiami apibendrinti duomenys parodė, kad teisėsaugos institucijos yra nuolat kritikuojamos, neauga piliečių pasitikėjimas jomis. Vienas iš priekaištų yra vangiai vykstantys baudžiamieji procesai bylose.

Piliečiai pageidauja greito proceso. Visoms nusikalstamoms veikoms tirti skubotas procesas negali būti taikomas, siekiant užtikrinti baudžiamąjį proceso principus ir procesines garantijas proceso dalyviams. Tačiau nusikalstamos veikos yra nevienodos. Skiriasi jų sunkumo laipsnis, kaltės forma, atsakomybės dydis, nusikaltimo padarymo faktinės aplinkybės, pats veikos mechanizmas ir kt. Natūralu, kad skirtingoms nusikalstamoms veikoms atskleisti reikia nevienodo dydžio pastangų. Taigi, tos bylos, kurios nereikalauja didelių pastangų, gali būti baigiamos per kiek įmanoma trumpesnę laiką, tuo palengvinant teisėsaugos pareigūnų darbo krūvį, suteikiant galimybę visas jėgas skirti sudėtingoms byloms tirti ir nagrinėti.

Siekiant spartinti ir optimizuoti baudžiamąjį procesą Lietuvos Respublikos baudžiamąjį proceso kodekse (toliau LR BPK) yra įdiegtas supaprastinto proceso institutas, kuris numato dvi supaprastintas baudžiamąsias procesines formas: baudžiamąjį įsakymą ir pagreitintą procesą. Kadangi šio darbo objektas – pagreitintas procesas, darbe gilinamasi į šią supaprastinto proceso formą.

Analizuojant baudžiamąjį proceso mokslinę literatūrą ir baudžiamąsias bylas yra aptinkamos pagrindinės sąvokos: „sumarinis procesas“, „supaprastintas procesas“, „pagreitintas procesas“, „pagreitinto proceso požymiai“, „nusikalstamos veikos padarymo aplinkybių aiškumas“ ir kt. Vienos iš jų yra konceptualios, kitos – labiau turinčios praktinę reikšmę. Aiškinantis jas, suvokiamas pagreitinto proceso teorinis modelis. Lyginant jį su susiklosčiusia pagreitinto proceso taikymo praktika, išryškėja probleminiai pagreitinto proceso aspektai. Jie nagrinėjami pagreitintą procesą įtakojusių baudžiamųjų procesų, teisės principų, baudžiamąjį proceso stadijų: ikiteisminio tyrimo ir teismo nagrinėjimo, bei veiksnių, nulemiančių pagreitinto proceso taikymą, plotmėje.

Aktualumas - darant LR BPK normų redakcijas, leidžiant rekomendacijas bei formuojant teismų praktiką, situacija dėl pagreitinto proceso taikymo praktikoje išlieka problemine. Teismų praktika rodo, kad situacija nesikeičia. Baudžiamųjų bylų, nagrinėjamų pagreitinto proceso tvarka, skaičius išlieka mažas, t.y. apie 8 procentai nuo bendro išnagrinėtų baudžiamųjų bylų skaičiaus. Vadinasi, turėdami instrumentą nemokame racionaliai juo naudotis, todėl būtina aiškinti

susiklosčiusios situacijos priežastis ir ieškoti būdų, kaip tai pakeisti, siekiant didinti pagreitinto proceso taikymą. Neišspręstos problemos aktualumas, skatina imtis šio tyrimo.

Objektas – supaprastinto proceso forma - pagreitinamas procesas.

Dalykas – pagreitinto proceso teisinio reguliavimo, praktinio taikymo ypatumai ir problemos.

Darbe bandoma įrodyti **hipotezę** – pagreitinto proceso taikymo problemų kilimą praktikoje įtakoja ne tik įstatyminis reguliavimas, bet ir praktikos vienodinimo teisės aktai, taip pat žmonių psichologija ir organizacijų vadyba.

Tikslas – atskleisti reglamentavimo ir praktinių problemų ryšį.

Uždaviniai:

1. Išdėstyti supaprastintos baudžiamojo proceso formos teorinius pagrindus, atskleidžiant supaprastinto proceso sampratą ir formas.
2. Aptarti pagreitintą procesą įtakojusius Vokietijos ir Prancūzijos pagreitintus baudžiamuosius procesus, bei iki 2003-05-01 Lietuvoje galiojusį suminį procesą.
3. Atskleisti supaprastintos procesinės formos - pagreitinto proceso bendrąją charakteristiką.
4. Išdėstyti pagreitinto proceso procedūrą ir įvardinti probleminius aspektus reglamentavimo ir taikymo srityse.

Tyrimo šaltiniai: teisės aktai: Lietuvos Respublikos Konstitucija, įstatymai ir poįstatyminiai teisės aktai; Lietuvos ir užsienio mokslinė literatūra; Kretingos rajono apylinkės teismo pagreitinto proceso tvarka nagrinėtos baudžiamosios bylos.

Tyrimo metodai: darbe naudoti tiek teoriniai, tiek empiriniai tyrimo metodai.

Teoriniai tyrimo metodai:

Abstrakcijos metodo pagalba atskleista supaprastinto proceso sąvoka.

Lyginimo metodu palygintas suminio proceso, vokiškojo ir prancūziškojo pagreitintų baudžiamųjų procesų esminiai bruožai su pagreitinto proceso sąlygomis, teisės aktų normos, skirtingų autorių nuomonės.

Sisteminės analizės būdu atskleidžiamas pagreitinto proceso ryšys su baudžiamuoju procesu, analizuojamos pagreitinto proceso problemos vadybos ir psichologijos aspektais.

Empiriniai tyrimo metodai:

Dokumentų analizės metodas panaudotas analizuojant Kretingos rajono apylinkės teismo praktiką pagreitinto proceso ir bendro proceso bylose.

Tyrimo metu buvo panaudotas **anketinis apklausos metodas**. Į sudarytoje anketoje pateiktus klausimus atsakė 20 respondentų: 3 apylinkės teismo teisėjai, 3 advokatai, 4 prokurorai, 10 ikiteisminio tyrimo pareigūnų.

Pokalbio metodas buvo taikomas bendraujant su ikiteisminio tyrimo tyrėjais ir prokurorais, norint sužinoti jų nuomones pagreitinto proceso klausimais ir problemas, įtakojančias pagreitinto proceso reglamentavimą bei taikymą.

Darbo praktinė reikšmė – pasiūlymai teisėkūros subjektams bei praktikams.

Diplominio darbo struktūra: įvadas, dėstomojo dalis (Ji susideda iš 4 dalių ir 11 skyrių. Pirmojoje dalyje siekiama atskleisti bendros baudžiamosios procesinės formos sampratą. Kalbama apie diferencijuotą procesinę formą. Atskleidžiama supaprastintos baudžiamosios procesinės formos samprata. Antrojoje dalyje aptariami pagreitintą procesą įtakoję Vokietijos ir Prancūzijos pagreitinto proceso modeliai, bei Lietuvoje galiojęs sumarinis procesas, kuris lyginamas su pagreintu procesu. Trečiojoje dalyje analizuojama pagreitinto proceso bendroji charakteristika, taip pat baudžiamojo proceso principų ir įtariamojo procesinių garantijų užtikrinimas jame. Ketvirtojoje dalyje dėmesys skiriamas pagreitinto proceso procedūrai nagrinėti probleminiu aspektu, ikiteisminio tyrimo ir teismo nagrinėjimo stadijose. Aptiriamos teorinės ir praktinės problemos aštriausiai klausimais: galimybė nepateikti teismui jokios ikiteisminio tyrimo medžiagos, aiškių nusikaltimo padarymo aplinkybių suvokimo, tyrimo termino klausimais. Gvildenamos vadybinės ir psichologinės problemos, tiesiogiai įtakojančios pagreitinto proceso taikymo praktiką.), išvados, literatūros sąrašas, santrauka lietuvių kalba, santrauka anglų kalba, priedai (anketa, klausimynas, diagrama).

I. SUPAPRASTINTOS BAUDŽIAMOJO PROCESO FORMOS TEORINIAI PAGRINDAI

1.1. Baudžiamoji procesinė forma

Kas tai yra procesas? Šis žodis yra lotyniškos kilmės. Jo lietuviška reikšmė yra tapati žodžiams - eiga, vyksmas. Procesas – tam tikrų veiksmų ir įvykių seka, vedanti prie žinomo rezultato, išvados. Kitaip tariant, jame yra dinamika, kartojimasis, rezultatas, tiksli fikscija ir išorinis įforminimas. Procesas yra sistema, kuri:

1. Orientuota į konkretaus tikslo siekimą;
2. Susidedanti iš vienas po kito sekančių veiksmų;
3. Turi numatytą vystymosi modelį;
4. Visada esanti eigoje;
5. Sudaryta hierarchiniu pagrindu;
6. Priemonė tikslui realizuoti.¹

Teisiniai procesai pasižymi visais išvardintais požymiais, tačiau turi ir specifinių bruožų. Bruožų išskirtinumą nulemia tai, kad procesai vyksta teisinėje sferoje. Teisinio proceso bruožai:

1. Sąmoninga, tikslinga veikla;
2. Susidedanti iš vykdomosios valdžios galių nepavaldiems teisės subjektams;
3. Orientuota į teisinio rezultato konkrečioje byloje pasiekimą;
4. Procesiniai veiksmai ir priimti sprendimai atsispindi dokumentuose;
5. Turi procesinę formą, kuri išplėta, detalai reglamentuota teisės normomis.²

Teisinėje valstybėje baudžiama vadovaujantis įstatymo nustatyta tvarka. Baudžiamasis procesas - įstatymu reglamentuota ikiteisminio tyrimo organų, prokuratūros ir teismo veikla pradedant, tiriant ir nagrinėjant teisme baudžiamąsias bylas, taip pat reglamentuota visų dalyvaujančių byloje asmenų veikla, kuri įgyvendinama esant teisiniams santykiams.³ Anot doc. Dr. Gintaro Godos, baudžiamasis procesas - nusikalstamų veikų tyrimas ir baudžiamųjų bylų nagrinėjimas teisme, vykstantys įstatymo nustatyta tvarka.⁴

¹ Панова И. В. // ред Н. М. Конин. Юридический процесс. Саратов: Светопись, 1998. С. 6.

² Ten pat. С. 7.

³ Лупинская П.А. Уголовный процесс. Москва, 1995. С. 7.

⁴ Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P./ red. G.Goda. Baudžiamoji proceso teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 11.

Baudžiamojo proceso paskirtis, kaip numatyta Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 1 straipsnyje, - ginant žmogaus ir piliečio teises bei laisves, visuomenės ir valstybės interesus greitai, išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir tinkamai pritaikyti įstatymą, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas ir niekas nekaltas nebūtų nuteistas. Šie uždaviniai savaime nėra išsprendžiami. Jų įgyvendinimui būtinas materialus pagrindas – forma. Lietuvių kalbos žodyne forma įvardijama kaip nustatyta tvarka, pavyzdys kam nors atlikti.⁵ Lietuvos baudžiamojo proceso mokslininkų nuomone, procesinė forma – įstatymu nustatytos taisyklės, kurios įpareigoja laikytis teisės aktuose nustatytos tvarkos, nuoseklumo bei sąlygų. Palaikydamas šią nuomonę dr. Ramūnas Jurgaitis teigia, kad baudžiamąją procesinę formą yra baudžiamojo proceso įstatymu numatyta nuosekli baudžiamojo proceso veikla.⁶ Nuosekli baudžiamojo proceso veikla ir įstatymu numatytos taisyklės yra neatsiejamos nuo bendrųjų baudžiamojo proceso teisės principų, žmogaus teisių užtikrinimo ir teisėsaugos institucijų veiklos turinio.

Procesinė forma padeda taikliai ir neklaidingai taikyti baudžiamąją represiją, sėkmingai kovoti su nusikalstamumu.⁷ Procesinė forma – tai ne tuščias formalumas, tai absoliučiai būtina baudžiamųjų bylų teisingo tyrimo ir išsprendimo sąlyga.⁸ Tikslus taisyklių nustatymas ir beatodairiškas jų laikymasis nėra konstanta, tačiau yra būtinas, kai sprendžiami su žmogaus teisių apsauga susiję klausimai. Antra vertus, nėra būtina griežtai reglamentuoti procedūrą, kurių tam tikras atlikimas, iš principo, negali suvaržyti asmenų teisių bei nulemti proceso baigties, nes pats procesas įgyja vertę tik tada, kai užtikrina efektyvų baudžiamojo proceso uždavinių įgyvendinimą. Forma atitinka savo tikrąją paskirtį tik tuomet, kai pasirinkta procesinė forma yra optimali. Formos optimalumą atskleidžia šie požymiai:

1. Proceso greitumas, t.y. procesiniai veiksmai ir sprendimai turi būti priimti per kuo trumpesnę laiką, tai aktualu ne tik siekiant užtikrinti kokybišką tyrimą, bet ir norint kuo greičiau realizuoti teisingumą;
2. Sąnaudų minimalizavimas, t.y. rezultatai turi būti pasiekti su kuo mažesnėmis intelektualinėmis ir materialinėmis sąnaudomis.

⁵ Lietuvių kalbos žodynas // <http://www.lkz.lt/startas.htm>.; prisijungimo laikas: 2007-10-10.

⁶ Jurgaitis R. Supaprastinta baudžiamoji procesinė forma: daktaro dis. soc. mokslai: teisė.[01S].-Vilnius, 2004. P. 12.

⁷ Pagal : Strogovič M.C. (Kazlauskas M., Goda G. Supaprastintos procesinės formos problema baudžiamojo proceso teisėje). // Teisė. 1993, Nr. 27. P. 22.

⁸ Ten pat, P. 22.

Dažnai įgyvendinant baudžiamąjį procesą visiškai nesudėtingi nusikalstamų veikų tyrimai tampa gremėzdiški, ilgai trunkantys ir reikalaujantys didelių žmogiškųjų, ir finansinių išteklių. Pastebėta, kad nusikalstamos veikos yra skirtingos. Skiriasi jų aplinkybės, atskleidimo sudėtingumas, pavojingumo lygis ir kt. Tai verčia kalbėti apie baudžiamosios procesinės formos diferencijavimą.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2006 m. sausio 16d. nutarimu taip pat pasisako už tai, kad įstatymų leidėjas, reguliuodamas santykius, susijusius su baudžiamosios atsakomybės už nusikalstamas veikas nustatymu, turi plačią diskreciją įtvirtinti diferencijuotą teisinį reguliavimą, atsižvelgiant į nusikalstamų veikų pobūdį, pavojingumą, mastą, kitus požymius, kitas turinčias reikšmės aplinkybes. Konstitucija neužkerta kelio įstatymu įtvirtinti tokias baudžiamojo proceso rūšis, kurios daugiau ar mažiau skiriasi nuo bendrojo baudžiamojo proceso konstitucinio modelio.⁹ Šalia bendrojo baudžiamojo proceso galimos ir kitos baudžiamojo proceso formos. Jos traktuojamos kaip bendrojo baudžiamojo proceso konstitucinio modelio išimtys.

1.2. Supaprastinto proceso samprata ir formos

Kiekvienos valstybės baudžiamajame procese galima surasti tokių proceso formų, kurios sudaro išimtis iš bendros proceso praktikos, dėl ko procesas supaprastėja ir pagreiteja. Nuo 2003-05-01, įsigaliojus naujam baudžiamojo proceso kodeksui Lietuvoje, procesas, kuris vyksta nesilaikant įprastų baudžiamojo proceso taisyklių, vadinamas supaprastintu procesu. Senajame, 1961 m. LR BPK, su vėlesniais pakeitimais ir papildymais, taip pat buvo numatytas procesas, vykstantys nesilaikant įprastų taisyklių, t.y. protokolinė forma, vėliau - sumarinis procesas. Netgi 1999 metais pristatant visuomenei būsimo baudžiamojo proceso kodekso projektą procesas, kuris yra išimtis iš

⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001m. rugsėjo 11d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003m. balandžio 10 d., 2003m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003m. balandžio 10 d., 2003m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003m. birželio 19d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002m. kovo 14d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002m. kovo 14d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002m. kovo 14d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002m. kovo 14d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo – Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 410 straipsnis (2002m. kovo 14d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai // Valstybės žinios, 2006, Nr. 7-254.

bendrų taisyklių, vis dar buvo vadinamas sumariniu procesu.¹⁰ Kalbos žinovų šis formos pavadinimas buvo sukritikuotas, kaip neteisingos darybos žodis. Vengiant jo vartojimo pasiūlyta jį pakeisti lietuvišku atitikmeniu – supaprastintu procesu. Lietuvių kalbos žodynas žodį „supaprastinti“ aiškina kaip „daryti paprastesnį, ne tokį sudėtingą“. Tai visiškai atitinka supaprastinto baudžiamojo proceso koncepciją, todėl nesudėtingoms ir akivaizdžioms byloms tirti procesas pavadintas supaprastintu.

Supaprastinta baudžiamoji procesinė forma nėra naujiena. Ji nagrinėjama tarybinio ir šiuolaikinio Rusijos baudžiamojo proceso mokslo. Labai taiklią supaprastintos baudžiamosios procesinės formos sąvoką pateikia H.U. Rustamovas, kuris siūlo ją apibrėžti taip: „supaprastintas baudžiamasis procesas – tai įstatymo numatyta baudžiamųjų bylų tyrimo bei nagrinėjimo procedūra, kuriai būdingi ne tik glausti bylų tyrimo bei nagrinėjimo terminai ir atskirų stadijų nebuvimas, bet taip pat ir išimties iš kai kurių procesinių institutų ir normų, siekiant proceso optimizavimo“.¹¹

Praktiškai analogišką apibrėžimą pateikia ir Lietuvos teisės specialistai. Gintaras Goda apibendrinamas supaprastinto proceso ypatumus, jį apibrėžia kaip „nusikalstamų veikų tyrimo ir baudžiamųjų bylų nagrinėjimo procedūrą, kurios metu ikiteisminis tyrimas ir (ar) bylos nagrinėjimas teisme atliekamas per itin trumpą laiką, atsisakoma atskirų proceso etapų ar stadijų, arba jos iš esmės sutrumpinamos, paprastesne tvarka atliekami atskiri proceso veiksmai“.¹²

Dr. Ramūnas Jurgaitis, bene labiausiai iš Lietuvos mokslininkų besigilinantį į supaprastinto proceso temą baudžiamajame procese, siūlo „supaprastintą baudžiamąją procesinę formą apibrėžti kaip vieną iš baudžiamųjų procesinių formų, pagal kurią yra tiriamos ir nagrinėjamos įstatymu apibrėžtos nusikalstamos veikos, laikantis bendrų baudžiamojo proceso normų, su išimtimis, kurios leidžia paspartinti bei kitaip optimizuoti baudžiamąjį procesą, nepažeidžiant baudžiamojo proceso principų bei procesinių garantijų“.¹³ Šis apibrėžimas apibendrina anksčiau pateiktas sąvokas atskleidždamas supaprastinto proceso esmę, ją siejdamas su baudžiamojo proceso paskirtimi.

Supaprastintos procesinės formos teigiami bruožai yra tai, kad:

1. užtikrinamas proceso greitumas;

¹⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso projektas // Teisės problemos. 1999, Nr. 3. P. 41-173.

¹¹ Рустамов Х. Е. Уголовный процесс - формы. Москва, 1998. С. 154.

¹² Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P./ red. G.Goda. Baudžiamojo proceso teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 565.

¹³ Jurgaitis R. Supaprastinta baudžiamoji procesinė forma: daktaro dis. soc. mokslai: teisė.[01S].-Vilnius, 2004. P. 29.

2. procesas atpigginamas, nes trumpesnis procesas natūraliai reikalauja mažiau lėšų jo atlikimui;
3. supaprastintas procesas neabejotinai leidžia mažinti teisėsaugos institucijų ir teismų darbo krūvį, leidžia didesnes jėgas skirti įprastu baudžiamuoju procesu aiškinamoms nusikalstamoms veikoms tirti ir nagrinėti.

Greta teigiamų bruožų yra išvelgiamos grėsmės, kylančios žmogaus teisių užtikrinimui supaprastintame baudžiamajame procese, turima galvoje, teisės į gynybą įgyvendinimui. Pasitaiko nuomonių, kad padidėja tikimybė priimti neteislingą sprendimą baudžiamajame byloje. Tačiau įvertinus supaprastintą procesą teigiamų bruožų ir neigiamų padarinių kontekste daugumoje valstybių supaprastinto proceso formų taikymas plinta. Vyraujanti teisininkų nuomonė yra ta, kad jokie esminiai teisinės valstybės principai, taikant supaprastintą procesinę formą, nėra pažeidžiami. Kaip to patvirtinimas, jau nuo 1987 metų Europos Tarybos Ministrų Komiteto Rekomendacijoje dėl baudžiamosios justicijos sistemos supaprastinimo valstybėms narėms siūloma aiškiau apibrėžti baudžiamosios politikos prioritetus, formas bei turinį įvedant diskrecinį baudžiamąjį persekiojimą; bylose dėl nesunkių teisės pažeidimų ar esant dideliame jų skaičiui, taikyti vadinamąsias sumarines procedūras, taikos sutarčių sudarymą kaip galimą alternatyvą baudžiamajam persekiojimui, supaprastintas procedūras ir įprastų teisinių procedūrų supaprastinimą.¹⁴

Vykdamas baudžiamąjį procesą galima supaprastinti tam tikro procesinio veiksmo atlikimą ar proceso eigą tam tikroje stadijoje. Be to, gali būti supaprastinamas visas procesas. LR BPK XXXI skyriuje įtvirtinti du proceso supaprastinimo variantai arba supaprastinto proceso formos:

1. teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo procesas;
2. pagreitintas procesas.

Supaprastintas procesas, taikant teismo baudžiamojo įsakymo procesinę formą, įgyvendinamas praleidžiant tam tikrus proceso etapus ar atskirus proceso veiksmus, t.y.:

1. pabaigus ikiteisminį tyrimą, kitaip nei bendra tvarka tiriant bylą, nėra rašomas kaltinamasis aktas. Vietoje šio dokumento prokuroras rašo ir pateikia teismui pareiškimą dėl baudžiamojo įsakymo priėmimo;
2. per 7 dienas nuo pareiškimo gavimo apylinkės teisme priimamas sprendimas byloje, nesurengus teismo posėdžio ir nedalyvaujant proceso dalyviams;

¹⁴ Jurka R., Randakevičienė I., Melničenko S. Pagrindinės Europos Tarybos rekomendacijos baudžiamojo proceso srityje. Vilnius, 2006.

3. nėra galimybės šiame procese paduoti apeliacinį ar kasacinį skundus, vadinasi bylos nagrinėjimas negalimas nei apeliacine, nei kasacine tvarka.

Teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo procese procedūra yra supaprastinama tam tikroje baudžiamojo proceso stadijoje, t.y. teismo nagrinėjimo stadijoje.

Pagreitintame procese yra trumpinamas, supaprastinamas baudžiamasis procesas ikiteisminio tyrimo stadijoje ir bylos nagrinėjimo pirmosios instancijos teisme stadijoje. Sekančiose darbo dalyse plačiau panagrinėsime šią supaprastinto proceso formą, nes pagreitintas procesas yra šio darbo objektas.

II. PAGREITINTĄ PROCESĄ ĮTAKOJĘ BAUDŽIAMIEJI PROCESAI

Pagreitintas procesas, kaip toksai, Lietuvoje buvo pradėtas taikyti 2003-05-01 įsigaliojus naujam LR BPK. Pagreitintas procesas reglamentuojamas LR BPK XXXI skyriaus antrame skirsnyje. Savaime suprantama, jis negalėjo atsirasti iš nieko. Būtent tokios supaprastinto proceso formos pasirinkimą turėjo nulemti, įtakoti tam tikri veiksniai, mūsų valstybės ir kitų valstybių patirtis proceso spartinimo srityje.

Pagreitintas bylų procesas plačiai yra taikomas daugumos valstybių teismų praktikoje. Pagreitinto proceso formos valstybėse yra skirtingos, tačiau visų jų paskirtis yra vienoda, t.y. siekis paspartinti ir supaprastinti bylos tyrimo bei nagrinėjimo tvarką. Kalbant apie užsienio valstybes pirmiausia, žinoma, atkreiptinas dėmesys į Vokietijos ir Prancūzijos baudžiamojo proceso teisę. Kuriant naująjį baudžiamojo proceso kodeksą Lietuvoje, šių valstybių baudžiamosios procesinės teisės modeliai buvo imami už pagrindą. Be to, niekaip negalėtume nuginčyti ir suminio proceso įtakos pagreitintam procesui. Taigi, trumpai aptarsime šių supaprastinto proceso formų, veikusių ir (ar) veikiančių skirtingose valstybėse, esmę.

2.1. Prancūzijos pagreitintas procesas

Šiuo metu Prancūzijoje galioja, daug kartų redaguotas, 1958 metų baudžiamojo proceso kodeksas.¹⁵ Pagreitinto proceso analogas buvo įvestas 1986 metais, siekiant sumažinti prokuratūros darbo krūvį, suimtųjų skaičių, t.y. paspartinti baudžiamojo proceso vyksmą.

¹⁵ Prancūzijos BPK // <http://195.83.177.9/code/liste.phtml?lang=uk&c=34>; prisijungimo laikas: 2007-10-27.

Prancūziškasis pagreitinoto proceso institutas yra nukreiptas ne tik į lengvų deliktų tyrimą. Jis taikomas ir vidutinių, bei vidutiniškai sunkių deliktų tyrimo atveju, kai nusikaltimą padaręs asmuo užklumpamas įvykio vietoje.

Prancūzijos BPK 393-397 str. iš bendros baudžiamųjų bylų tyrimo tvarkos išskiria du „supaprastinto baudžiamojo persekiojimo pradėjimo būdus“:¹⁶

1. kvietimas į teismą protokolu (lengvų deliktų atveju);
2. atvedinimas tiesiai į teismą (vidutinių bei vidutiniškai sunkių deliktų tyrimo atveju).

Pirmoji forma taikoma, kai asmeniui gresia ne griežtesnė nei dviejų metų laisvės atėmimo bausmė. Sulaikytasis yra atvedamas pas prokurorą. Prokuroras remdamasis iš policijos gauta žodine ar rašytine informacija, nusikaltimą padariusiam asmeniui paaiškina, kokio nusikaltimo padarymu yra įtariamas. Visa tai bei įtariamojo paaiškinimas įrašomas į protokolą. Išaiškinama teisė turėti gynėją. Prokuroras paskiria teismo nagrinėjimo dieną. Protokolo kopija įteikiama įtariamajam. Ji yra kvietimas į teismą. Kaip pranešimas apie teismo nagrinėjimo dieną, protokolas nusiunčiamas gynėjui. Įstatyme numatyta, kad visus veiksmus gali atlikti kriminalinė policija, suderindama juos su prokuratūra. Praktikoje policijos pareigūnai praneša apie įvykį prokurorui, kuris priklausomai nuo nusikaltimo sunkumo nusprendžia ar tikslinga įtariamąjį pristatyti į prokuratūrą. Jei tai daryti netikslinga, prokuroras duoda nurodymus pareigūnams, kokius veiksmus tikslinga atlikti.

Taikant antrąją, atvedinimo tiesiai į teismą, formą, įtariamasis yra atvedamas į teismą sulaikymo dieną, kai jam gresia nuo 1 iki 5 metų laisvės atėmimo bausmė. Tokiu būdu, vyksta procesas, kai įvykdomos vagystės, plėšimai ar kiti nusikaltimai padaryti panaudojant jėgą. Prieš vedant sulaikytąjį į teismą, jis yra atvedamas pas prokurorą, kuris atlieka tuos pačius veiksmus, kaip numatyta pirmoje formoje, tačiau neskiria teismo nagrinėjimo dienos, kadangi teismo procesas įvyksta tą pačią dieną. Pagal Prancūzijos BPK 397 str. 1 d. gynėjo dalyvavimas teisme yra būtinas. Posėdžio metu teisėjas paklausia kaltinamojo ar jis sutinka, kad nuosprendis būtų priimtas tuoj pat, jei šis nesutinka, nagrinėjimas vyksta numačius naują posėdžio datą. Abiem atvejais bylos nagrinėjimas teisme vyksta pagal bendras taisykles. Proceso supaprastinimas ir pagreitinimas vyksta tik ikiteisminėje proceso stadijoje.

¹⁶ Гущенко К.Ф., Головки Л.В., Филимонов Б.А. Уголовный процесс западных государств. Москва: Зерцало. 2001. С. 322-324.

2.2. Vokietijos pagreitinimas procesas

Pagrindinis Vokietijos baudžiamojo proceso šaltinis yra baudžiamojo proceso kodeksas.¹⁷ Šeštoji knyga yra skirta ypatingoms proceso formoms. Knygą sudaro procesinės normos, numatytos 407-444 straipsniuose.

Vokietijos BPK, be bendros baudžiamųjų bylų tyrimo tvarkos, išskiria dvi supaprastinto proceso formas: pagreintą procesą ir baudžiamojo įsakymo procesą.

Vokiškasis pagreintasis procesas yra tokia baudžiamojo proceso forma, kai teisminis bylos nagrinėjimas yra pradamas iš karto po baudžiamosios veikos įvykdymo, tuo atveju, kai nusikaltimo aplinkybės yra aiškios. Pagreitinto proceso esmę sudaro tai, kad padaręs nesunkų nusikaltimą, pavyzdžiui vagystę iš parduotuvės, asmuo paprastai nuteisiamas ne vėliau, kaip praėjus vienai dienai po baudžiamosios veikos padarymo. Tai labai efektyvus proceso greitinimo pavyzdys, nors kreipimosi į teismą terminas BPK nėra nustatytas.

Prieš prasidedant teisminiam nagrinėjimui, prokuratūra nėra įpareigota rašyti kaltinamąjį aktą ir jį pateikti kaltinamajam. Prokuroras rašo pareiškimą dėl bylos nagrinėjimo pagreitinto proceso tvarka ir su juo kreipiasi į teismą. Vokietijos BPK 417 str., 418 str. numato prokurorui galimybę kreiptis į teismą tiek žodiniu, tiek rašytiniu pareiškimu. Liudytojais ir ekspertais į bylos nagrinėjimą pagreitinto proceso tvarka gali būti kviečiami, tačiau gali būti ir nekviečiami. Vietoje jų teisme gali būti perskaityti byloje esantys dokumentai. Pagal Vokietijos BPK 418 str. 3 d. teisme kaltinimas gali būti pareiškiamas kaltinamajam asmeniui žodžiu, apie tai įrašant teismo protokole. Pagreintu procesu Vokietijoje gali vykti baudžiamieji procesai už nusikaltimus, kurių sankcija yra ne didesnė nei vieneri metai. Teismas nagrinėdamas bylą privalo prokuroro pareiškimą atmesti, jei nustato, kad už padarytą nusikaltimą gresia griežtesnė bausmė nei vieneri metai arba nustato, kad bylos aplinkybės nėra visiškai aiškios, ir yra reikalingas išsamesnis bylos tyrimas bendra tvarka. Teisme gynėjo dalyvavimas nėra privalomas. Pagal Vokietijos BPK 418 str. 4d. nagrinėjimo teisme metu gynėjas paskiriamas tik tuo atveju, jei kaltinamajam gresia ne mažiau kaip 6 mėnesiai laisvės atėmimo bausmė. Teismas bet kurioje teismo nagrinėjimo stadijoje gali nuspręsti nutraukti pagreintą procesą dėl aukščiau išvardytų aplinkybių ir grąžinti bylą prokuratūrai tirti įprastine tvarka. Teisėjo sprendimas yra neskundžiamas. Vėliau kreipiantis į teismą dėl tos pačios bylos nagrinėjimo prokuroras privalo rašyti kaltinamąjį aktą. Pagreintu procesu vykstančiam teisminiam

¹⁷ Vokietijos BPK // www.iuscomp.org/gla/statutes/statutes.htm; prisijungimo laikas: 2007-10-27.

nagrinėjimui galioja tos pačios taisyklės, kaip ir įprastu procesu vykstančiame bylos nagrinėjime. Nuosprendžiai skundžiami bendra tvarka.

2.3. Sumarinis procesas

Nuo 1992 m. sausio 1 d. Lietuvoje buvo įdiegtas sumarinio proceso institutas, pakeitęs iki tol galiojusią protokolinę formą. Savo galutinę formą, kuri padarė įtaką pagreitinto procesui kūrimui, sumarinis procesas įgavo 2001 m. spalio 15 d., įsigaliojus LR BPK pakeitimo ir papildymo įstatymui.¹⁸

Proceso pavadinimas “sumarinis” yra kildinamas iš angliško žodžio “summary”, kuris reiškia “trumpas, sutrauktas”. Ši sąvoka, gana tiksliai, atspindėjo bylų sumarinio proceso esmę ir uždavinius – padidinti kovos su nusikaltimais efektyvumą, nes ypatinga šios kategorijos baudžiamųjų bylų iškėlimo tvarka, trumpi tokių nusikaltimų tyrimo terminai garantuoja greitą teisėsaugos įstaigų reagavimą į padarytus nusikaltimus, operatyvesnį bylų ištyrimą, priartina nuosprendžio priėmimą ir tuo padidina bausmės auklėjamąjį ir prevencinį poveikį.¹⁹

Pagrindinės sumarinio proceso nuostatos:

1. Sumarinis procesas buvo atliekamas bylose dėl akivaizdžių nusikaltimų, kai aplinkyboms nustatyti nereikia didelių pastangų.

Akivaizdžiu buvo laikomas toks nusikaltimas, kai jo darymo metu ar po padarymo yra aiškus nusikaltimą padaręs asmuo. Kodekse duodamas išaiškinimas, kada galima laikyti nusikalstamą veiką akivaizdžia, t.y.: kai asmuo užklumpamas bedarant nusikaltimą arba tuoj po nusikaltimo padarymo; kai yra mačiusiųjų, tarp jų ir nukentėjusiųjų, tiesiogiai nurodančių asmenį, padariusį nusikaltimą; kai ant asmens ar jo drabužių, prie jo arba jo būste yra randami aiškūs nusikaltimo pėdsakai; kai asmuo atvyksta ir prisipažįsta padaręs nusikaltimą. Sumarinio proceso institutas apibrėžė akivaizdaus nusikaltimo reikšmę. Naujajame BPK akivaizdaus nusikaltimo sąvoką keičia aiškių nusikalstamos veikos padarymo aplinkybių sąvoka. Aiškių nusikalstamos veikos padarymo aplinkybių reikšmė BPK nėra aiškinama, tačiau tik pradėjus taikyti naująjį kodeksą, Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2003-04-11 įsakymu Nr. I-47 patvirtintose Rekomendacijose dėl proceso baigimo pagreitinto proceso tvarka, randamas analogiškas sąvokos

¹⁸ Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P./ red. G.Goda. Baudžiamojo proceso teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 577.

¹⁹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. VĮ Teisinės informacijos centras, 2001. P. 494.

aiškinimas. BPK 441 straipsnyje - „Akivaizdus nusikaltimas“ išdėstyta norma labiau pritaikyta įprastiniams kriminaliniams nusikaltimams.²⁰ To negalima paneigti ir žvelgiant į pagreitintą procesą, iš vertinamųjų požymių visumos.

Dėl akivaizdžių nusikaltimų buvo atliekama tik kvota (kvota – tai įstatymo numatyta procesinė veikla, surandant ir įtvirtinant nusikaltimo pėdsakus, kuria siekiama išsiaiškinti nusikaltimus, sulaikyti įtariamuosius). Įprastinis baudžiamasis procesas buvo sudarytas iš dviejų parengtinio tyrimo rūšių: kvotos ir parengtinio tardymo, žinoma, jei byla nebūdavo nutraukiama, kvotos stadijoje. Tikslinga paminėti, kad kvotos metu procesiniai veiksmai turėjo būti atlikti pilnai, nes suminio proceso reglamentavimas, kitaip nei pagreitinto proceso teisės normos, nenumatė galimybės nepateikti teismui jokios ikiteisminio tyrimo medžiagos.

2. Sumarinio proceso tvarka tiriami ir nagrinėjami tokie nusikaltimai, kurie nėra sunkūs ir už jų įvykdymą numatyta sankcija nėra didesnė nei 5 metai laisvės atėmimo.

Pagreitintu procesu nagrinėjami baudžiamieji nusižengimai²¹, nesunkūs ar apysunkiai tyčiniai nusikaltimai, už kurių padarymą numatyta baudžiamoji atsakomybė ne didesnė nei 6 metai laisvės atėmimo, taip pat ir neatsargūs nusikaltimai. Sumarinio proceso normose įvardintos konkrečios nusikalstamos veikos, numatytos Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse, dėl kurių galimas procesas sumarine tvarka. Pagreitinto proceso atveju, nusikalstamos veikos nėra vardinamos. Numatyta, kad pagreitintas procesas galimas baudžiamosiose bylose, kurios teisingos apylinkės teismui.

3. Sumarinio proceso atlikimo terminas buvo 7 dienos nuo bylos iškėlimo momento, t.y. nuo nutarimo iškelti baudžiamąją bylą surašymo iki bylos medžiagos perdavimo prokurorui. Atsakingas už parengtinio tyrimo kontrolę buvo prokuroras, kuris per 2 dienas turėjo teisę kreiptis į kompetetingą teismą dėl bylos nagrinėjimo sumarinio proceso tvarka.

Norint taikyti pagreitintą baudžiamojo proceso formą turime sąlygą, kuri apibrėžia šios formos taikymo trukę, t.y. 10 dienų nuo nusikalstamos veikos padarymo iki bylos pateikimo teismui dienos. Pagreitinto proceso byloje terminas yra trumpesnis nei suminio proceso byloje, nes terminas skaičiuojamas nuo nusikalstamos veikos padarymo dienos, o ne nuo baudžiamosios bylos iškėlimo dienos. Sumariniame procese terminas prailgėdavo ir todėl, kad senojo LR BPK 446 str. 1 d. numatė 3 dienų terminą sprendimui dėl baudžiamosios bylos iškėlimo priimti.

²⁰ Kuconis P., Rinkevičius J., Kazlauskas M. Nusikaltimų finansams tyrimas ir nagrinėjimas teismo sumarinio proceso tvarka. Vilnius, 1996. P. 12.

²¹ 1961m. LR BPK nusikalstamų veikų neskirstė į nusikaltimus ir baudžiamuosius nusižengimus.

Sumarinio proceso tvarka prokurorui kreipiantis su pareiškimu į teismą, nebuvo reikalaujama suformuluoti kaltinimo. Realybėje, jau kvotos metu įtariamajam buvo reiškiamas kaltinimas, kurį prokuroras įrašydavo į pareiškimą teismui dėl sumarinio proceso taikymo. Žinoma, jam buvo taikomi kur kas žemesni reikalavimai nei kaltinamosios išvados rašymui. BPK nebuvo reglamentuotas prokuroro pareiškimo kopijos įteikimas kaltinamajam ar jo supažindinimas su pareiškimu. Pabaigus kvotą kaltinamasis turėjo teisę susipažinti su ikiteisminio tyrimo duomenimis. BPK nenumatė kvotos metu asmenų pripažinimo civiliniais ieškovais ar nukentėjusiais, tačiau praktikoje šie asmenys įgaudavo atitinkamą procesinę padėtį, surašant nutarimus pripažinti nukentėjusiuoju ar civiliniu ieškovu.

Bylos dėl akivaizdžių nusikaltimų, sumarinio proceso tvarka, tvarkomajame ir teisiamejame posėdžiuose buvo nagrinėjamos bendra tvarka. Klausimą dėl bylos atidavimo teismui sprendavo teisėjas tvarkomajame posėdyje. Tvarkomajame posėdyje privalėjo dalyvauti prokuroras, kuris atlikdavo valstybinio kaltintojo vaidmenį. Tvarkomajame posėdyje galėjo dalyvauti: kaltinamasis, nukentėjusysis, jų atstovai, kaltinamojo gynėjas, civilinis ieškovas ar jo atstovas. Šių asmenų neatvykimas į tvarkomąjį posėdį nebuvo laikoma kliūtimi nagrinėti baudžiamąją bylą posėdyje. Tvarkomojo posėdžio metu teisėjas paklausdavo ar kaltinamajam yra suprantamas prokuroro pareiškimas ir ar jis sutinka būti tuoj pat teisiamas. Jei kaltinamasis nepareikšdavo noro ruoštis gynybai ir nepaprašydavo skirti tam laiko, teisėjas priimdavo nutartį pagal LR BPK 451 str. atiduoti kaltinamąjį teismui ir surengti nagrinėjimą teisme tuoj pat. Teisiamasis posėdis įvykdavo tuoj pat.

Teisėjas sprendimą atmesti prokuroro pareiškimą nagrinėti bylą sumarinio proceso tvarka dėl akivaizdžių nusikaltimų, numatytų šio kodekso 440 straipsnyje, privalėjo priimti tais atvejais, kai nustatydavo:

- 1) kad nėra nusikaltimo požymių;
- 2) kad yra praleisti šiame skyriuje nustatyti terminai;
- 3) kad byla priklauso apygardos teismo kompetencijai.

Šio straipsnio pirmojoje dalyje nurodytais atvejais, atmetus prokuroro pareiškimą nagrinėti bylą sumarinio proceso tvarka, prokuroras iš naujo perduoti bylą į teismą galėjo tik surašęs kaltinamąją išvadą. Toliau procesas vyko bendra tvarka.

Išstudijavus šių pagreitinto proceso modelių esmę, peršasi išvada, kad kiekvienas procesas yra spartintas ir trumpintas savaip, atsisakant įprastiniams procesams būdingų atskirų veiksmų, etapų ar stadijų. Artimiausias šiandieniniam pagreitintam procesui yra sumarinis procesas, tačiau pastebimos vokiškojo ir prancūziškojo pagreitintų procesų modelių tendencijos, įvedant ypatingos spartos terminus ir įdiegiant normas, kurios nereikalauja teismui pateikti jokios ikiteisminio tyrimo

medžiagos. Pagreitinto proceso normų redakcija, Generalinio prokuroro įsakymais patvirtintos rekomendacijos, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų senato nutarimas dėl teismų praktikos supaprastinto proceso bylose dar labiau atitolino pagreitintą procesą nuo Vakarų Europos supaprastinto proceso formų ir priartino prie „savo“ suminio proceso.

III. PAGREITINTAS PROCESAS

3.1. Supaprastintos procesinės formos - pagreitinto proceso bendroji charakteristika

Pagreitintas procesas savo prasme tiksliai atitinka šios procesinės formos įdiegimo baudžiamajame procese esmę, kadangi pats žodis „pagreitinti“ reiškia – daryti greitesnį, paspartinti. Bylų tyrimo ir nagrinėjimo trukmės problema nėra nauja problema. Ji buvo aktuali visais laikais. Dar prieš du tūkstančius metų Ciceronas vienoje iš savo kalbų sakė: „Apie ką kalbama šiame procese, kuris trunka jau dvejus metus? Kokia šio proceso, kuris išvargino tiek nuostabių žmonių, eiga?“²² Todėl visuomet buvo ieškoma bylų eigos pagreitinimo būdų.

Lietuvoje iki pagreitinto proceso instituto atsiradimo, tarybiniu laikotarpiu, buvo taikoma protokolinė forma, kuri išlikusi ir šiandien postsovietinėje erdvėje, pvz. Ukrainoje, Moldovoje, Baltarusijoje. Vėliau, atkūrus Lietuvos nepriklausomą valstybę, gyvavo, jau minėta, suminė procesinė forma, kurios šiek tiek patobulintą variantą išvengiame šiandieniniame pagreitintame procese. Pagreitinto proceso institutas Lietuvos teisėje nėra visiškai naujadaras ar svetimkūnis, pasiskolintas iš kitų šalių teisės sistemų.

Pagreitintas procesas, reglamentuojamas LR BPK XXXI skyriaus, antrojo skirsnio, 426-432 straipsniuose. Pagreitintame procese, lyginant jį su kita supaprastinimo forma - baudžiamuoju įsakymu, procesinės stadijos nėra praleidžiamos, tačiau stengiamasi sutrumpinti jų trukmę, būtent, tokiu būdu bandoma pasiekti baudžiamojo proceso spartos. Paties baudžiamojo proceso paskirtį bandoma įgyvendinti bylos nagrinėjimo teisme stadijoje.

Baudžiamajame procese procesinės formos supaprastinimas yra tame, kad:

1. bylos nagrinėjimas teisme turi įvykti per 10 dienų nuo nusikalstamos veikos padarymo dienos (kol 2004 m. liepos 8 d. nebuvo priimtas įstatymas Nr. IX-2336, šio termino trukmė buvo 5 dienos);

²² Pagal: H. E. Henke (Nekrošius V. Civilinis procesas: koncentruotumo ir jo įgyvendinimo galimybės). Vilnius: Justitia, 2002. P. 15.

2. kaltinamasis aktas byloje nerašomas. Vietoje šio dokumento prokuroras rašo ir pateikia teismui pareiškimą dėl bylos nagrinėjimo pagreitinto proceso tvarka;
3. bylos parengimas nagrinėti apylinkės teisme praleidžiamas, nes teismo posėdis įvyksta tą pačią dieną, kai prokuroras su pareiškimu dėl bylos nagrinėjimo pagreitinto proceso tvarka kreipiasi į teismą. Jeigu teismo posėdyje kaltinamasis prašo laiko pasirengti gynybai, tai byla teismo posėdyje pradama nagrinėti ne vėliau kaip po 20 dienų nuo prokuroro atvykimo į teismą su pareiškimu dienos.

Prokuroro prerogatyva yra pasirinkti baudžiamojo proceso formą. Norint pasirinkti taikyti pagreitinto proceso formą, reikia atsižvelgti į šiai formai būdingus požymius. Požymius nulemia baudžiamosios teisės ir baudžiamojo proceso teisės ryšys. Be proceso teisės baudžiamoji teisė neveiktų.

Remiantis teisės teorija, tarp šių dviejų teisės šakų, priskiriamų materialinei ir procesinei teisei, yra tiesioginiai tarpusavio saitai, kurie nulemia tai, kad materialinė teisė sąveikauja su proceso teise, kaip tikslas su savo priemonėmis.²³ Be jokios abejonės, yra tiesioginis ryšys tarp materialinių ir procesinių teisės normų pagreitintame procese. Šios supaprastintos formos požymiai akivaizdžiai skyla į dvi grupes. Vieną požymių grupę galima būtų pavadinti materialiaisiais (formaliaisiais) požymiais, o kitą – procesiniais (vertinamaisiais).

Vertinamuoju požymiu pagreitintam procesui pradėti yra nusikalstamos veikos padarymo aplinkybių aiškumas, nes kiekvienu konkrečiu atveju aplinkybių aiškumas turi būti vertinamas.

Pagreitintame procese formaliu požymiu procesui pradėti yra laikomos nusikalstamų veikų rūšys, kurios įtvirtinamos reikalavimu, dėl baudžiamosios bylos nagrinėjimo apylinkės teisme, t.y. nusikaltimai, kurie teisingi apylinkės teismui vadovaujantis LR BPK 224 str., 225 str., nevardinant konkrečių straipsnių, kaip tai buvo daroma sumariniame procese.

Pagreitinto proceso požymius Lietuvos teisinėje literatūroje išskiria R. Jurgaitis, visi kiti autoriai, kaip antai G. Goda, dr. Petras Ancelis, išskiria baudžiamosios bylos nagrinėjimo pagreitinto proceso tvarka sąlygas, kurios yra šios:

1. gali būti tiriamos ir nagrinėjamos tik tos baudžiamosios bylos, kurios yra teisingos apylinkės teismui.
2. gali būti tiriamos ir nagrinėjamos tik tos baudžiamosios bylos, kuriose nusikalstamos veikos padarymo aplinkybės yra aiškios.

²³ Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2000. P. 269.

3. į teismą turi būti kreiptasi per 10 dienų skaičiuojant nuo nusikalstamos veikos padarymo dienos. Terminas yra siejamas su nusikaltimo padarymo momentu, o ne su nusikalstamos veikos požymių nustatymo momentu, kadangi pagreitinoto proceso esmė – greitas baismės paskyrimas po nusikalstamos veikos padarymo, o ne po labai trumpai trukusio ikiteisminio tyrimo.

Apibūdinus pagrindines pagreitinoto proceso sąlygas, pagreintą procesą galima būtų apibrėžti taip: pagreintas procesas - supaprastinta baudžiamoji procesinė forma, kuri trumpinama ir supaprastinama kiekvienoje baudžiamojo proceso stadijoje, skirta tirti ir nagrinėti baudžiamosioms byloms, kurios yra teisingos apylinkės teismui, dėl nusikalstamų veikų, kurių padarymo aplinkybės yra aiškios, prokurorui suteikiant galimybę per 10 dienų nuo nusikalstamos veikos padarymo momento kreiptis į teismą dėl bylos nagrinėjimo.

Supaprastinta baudžiamoji procesinė forma – pagreintas procesas, jokia būdu ne prastesnė procesinė forma. Savaiame aišku, kad ši forma yra supaprastinta, tačiau ji supaprastinta laikantis visų baudžiamajam procesui keliamų reikalavimų, todėl turi tam tikras ribas. Pagreintą procesinę formą yra ribojama objektyvios tiesos nustatymo imperatyvu baudžiamojoje byloje. Remiantis šia pamatine nuostata nelieka būdų, kaip supaprastinti, pagreitinti baudžiamąjį procesą tiek, kad pagreitinoto proceso normos trukdytų nustatyti tiesą byloje. Pagreitinoto proceso normos negali prieštarauti „Konstitucijos nuostatomis ir baudžiamojo proceso principams, pažeisti proceso dalyvių realių teisių ir teisėtų interesų, neatitikti juridinės technikos taisyklių“.²⁴

3.2. Baudžiamojo proceso principų ir įtariamojo procesinių garantijų užtikrinimas pagreintame procese

Tiriant padarytus visuomenei pavojingiausias teisės pažeidimus – nusikalstamas veikas, iškyla teisinio poveikio priemonių taikymo būtinybė. Teisinio poveikio priemonės visada daugiau ar mažiau varžo žmogaus teises. Anot prof. habil. dr. Vytauto Piesliako, tam, kad tos teisės nebūtų suvaržytos be pagrindo, neteisėtai ar neteisingai, įstatymai numato specialią nusikalstamos veikos juridinio fakto įrodinėjimo tvarką ir procedūras, taip pat asmenų pripažinimo kaltais bei baudžiamosios atsakomybės priemonių skyrimo tvarką²⁵, kuri išdėstyta baudžiamojo proceso kodekse.

²⁴ Kazlauskas M., Goda G. Supaprastintos procesinės formos problema baudžiamojo proceso teisėje. // Teisė. 1993, Nr. 27. P. 29.

²⁵ Dambrauskienė G., Marcijonas A., Monkevičius A. ir kt. Lietuvos teisės pagrindai. Vilnius: Justitia, 2004, P. 515.

Bendrieji baudžiamojo proceso principai, galiojantys visam procesui, siekiant užtikrinti žmogaus teises, natūralu, turi išlikti nepažeisti pagreitintame procese. Kintant formai, jie negali pakisti iš esmės, tačiau analizuojant pagreitinto proceso normas pastebima kai kurių principų kitimo tendencija.

Nepakitęs išlieka nekaltumo prezumpcijos principas, įtvirtintas Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 str. 2 d., 1966 m. Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 14 str. 2 d., LR BPK 44 str. 6 d. ir LR Konstitucijos 31 str. 1 d., kur nustatyta, kad asmuo laikomas nekaltu, kol jo kaltumas neįrodytas įstatymo nustatyta tvarka ir pripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu. Yra teisininkų nuomonių, kad kintant kitiems principams kinta nekaltumo prezumpcijos principas ir atvirkščiai. Tačiau dauguma principų, tokių kaip: proceso teisingumo, proporcingumo, rungimosi, proceso viešumo, proceso kalbos, teismo nepriklausomumo ir nešališkumo principas, legalumo ir tikslingumo principas, teisingumą vykdo tik teismas – lieka nepakitę, nes pakeitus formą baudžiamojo proceso esmė ir paskirtis nepasikeičia.

Pagreitintame procese diskusijas tarp mokslininkų sukelia greitumo ir teisės į gynybą principai.

Proceso greitumo principai yra įtvirtinti Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 str. 1 d. ir LR BPK 1 str., 2 str., 44 str. 5 d. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje ir baudžiamojo proceso kodekso 44 str. 5 d. greitumo principas aiškinamas kaip kaltinamojo teisė į bylos išsprendimą per kuo trumpesnę laiką. BPK 1str. nurodo proceso paskirtį - greitai atskleisti nusikalstamas veikas, 2 str. nurodo prokurorų ir ikiteisminio tyrimo pareigūnų pareigą imtis priemonių, kad tyrimas būtų atliktas per kuo trumpesnę laiką. Šis principas įpareigoja siekti, kad nuo nusikalstamos veikos padarymo iki nuosprendžio paskelbimo praeitų kuo mažiau laiko.

Greitai iširta ir išnagrinėta byla suteikia didesnę moralinį pasitenkinimą visuomenėje, nes teisingumas yra įvykdytas, atstatoma teisių ir pareigų pusiausvyra. Pageidautina, kad ji būtų atkurama per kuo trumpesnę laiką .

Pagreitinto proceso pats pavadinimas nusako, kad šio proceso reglamentavime greitumo principu ypač plačiai vadovaujamosi, nes LR BPK 426 str. 1 d. įtvirtinta nuostata, kad baudžiamoji byla dėl nusikalstamos veikos padarymo turi būti nagrinėjama teisme, veikos padarymo dieną arba ne vėliau kaip per 10 dienų nuo veikos padarymo dienos.

Kaltinamojo teisė į bylos išsprendimą per kuo trumpiausią laiką yra puikiai realizuojama praktikoje. Atliekant kokybinį tyrimą Kretingos rajono apylinkės teisme tarp 2003-2006 baigtų bylų pagreitinto proceso tvarka, kurių iš viso buvo išnagrinėta 32 bylos, nenustatyta nė vieno atvejo, kad

kaltinamasis pripažindamas savo kaltę atsisakytų būti teisiamas tuoj pat, t.y. prokuroro kreipimosi su pareiškimu dėl bylos nagrinėjimo pagreitinato proceso tvarka dieną, ir prašytų teismo atidėti bylos nagrinėjimą. Vadinasi, suvokdamas nusikaltimo padarymą kaltinamasis savanoriškai spartina procesą.

Ikiteisminio tyrimo tyrėjai neprieštarauja tam, kad tyrimas pagreitinato proceso tvarka vykstančiose bylose būtų atliktas per dar trumpesnį laiką, jei jiems tokia galimybė būtų suteikta. Pokalbio metu paaiškėjo, kad Kretingos rajono policijos komisariato ikiteisminio tyrimo tyrėjai vidutiniškai turi po 30 baudžiamųjų bylų kiekvienas. Prokurorai reikalauja pilnai surinkti ikiteisminio tyrimo medžiagą pagreitinato proceso byloje, todėl užtikrinti proceso greitumo principą darosi problematiška. Jų nuomone pagreitinato proceso procedūra, ikiteisminio tyrimo stadijoje, jau niekuo nebesiskiria iš bendrojo baudžiamųjų bylų tyrimo proceso. Prokuroro reikalavimu yra atliekami visi įprastai bylai būdingi procesiniai veiksmai. Prokuroro reikalavimu yra atliekamos daiktų apžiūros, atliekami parodymų patikrinimai vietoje²⁶, prie šių veiksmų protokolų pateikiamos fotolentelės.

Respondentų manymu, pagreitintame procese greitumo principas yra užtikrinamas. Taip mano visi apklaustieji. Pagreitintą procesą lyginant su įprastu baudžiamuoju procesu yra sutinkama, kad procesas baigiamas pakankamai greitai.

Pagreitintame procese greitumo principas tiek įstatyme, tiek praktikoje, nežiūrint į kylančias problemas, yra užtikrinamas. Pagreitintas procesas ikiteisminio tyrimo stadijoje yra nutolęs nuo savo kūrimo koncepcijos. Jis yra tapęs pagreintu procesu, kuriame atliekami visi veiksmai būdingi ikiteisminiam tyrimui vykdomam bendra tvarka, tik per labai trumpą terminą. Pagreitinta procesas tampa panašus ne į supaprastintą proceso formą, bet į be galo greitą procesą.

Visgi pasitaiko išimčių iš taisyklių, t.y. Lietuvos praktikoje būta tokių atvejų, kai asmenys pagreitinato proceso tvarka buvo nuteisti tą pačią dieną ar sekančią nusikalstamos veikos padarymo dieną.²⁷ Siekiant greitumo nevalia užmiršti, jog reikalinga tuo pačiu išaiškinti visas reikšmingas bylai aplinkybes, nes pagreitinato proceso greitumo reikalavimas neatleidžia teisėsaugos pareigūnus nuo visų bylos detalių tyrimo.

Greitumo byloje jokių būdu negali būti siekiama reikšmingų aplinkybių byloje neišaiškinimo sąskaita. Pagreitintame procese supaprastinamos bylos tyrimo stadijos, bet reikšmingos bylai aplinkybės yra aiškinamos. Aplinkybių aiškinimo našta perkeliama iš ikiteisminio tyrimo stadijos į

²⁶ Kretingos rajono apylinkės teismo bylos Nr. 1-82-666/2006, 1-123-206/2005.

²⁷ Petruilienė J. Seimo iškabos vagiui žaibiškas nuosprendis // Lietuvos žinios. 2003-09-05 Nr. 207 (10636).

bylos nagrinėjimo teisme stadiją, įrodymus renkant tiesiogiai teisme. Tačiau aplinkybių aiškinimo naštos perkėlimas iš ikiteisminio tyrimo stadijos į bylos nagrinėjimo teisme stadiją yra deklaruojamas tik įstatyme, kaip matysime, vadovaujantis generalinio prokuroro rekomendacijomis ir teismų praktika. Atlikus tyrimą Kretingos rajone nustatyta, kad tik nuo 2003-05-01 iki 2003-12-31 metais, tik kai kurių prokurorų kuruojamose bylose aplinkybės buvo bandoma aiškinti teisme²⁸, nes iš 8 nagrinėtų bylų, 4 buvo bandoma įgyvendinti naujas teisės normas, todėl ikiteisminio tyrimo metu buvo atliekamos tik liudytojų apklausos, gaunami duomenys apie teistumą ir nusikaltimą padariusio asmens „atviras prisipažinimas“ – protokolinės formos reliktas, daugiau jokių veiksmų neatliekant, o kitose 4 bylose buvo atliekamas pagreitintas procesas suminio proceso pavyzdžiu.

Praktikoje pagreitinto proceso ikiteisminis tyrimas yra atliekamas pilnai, todėl manytina, kad išsamaus nusikalstamų veikų atskleidimo principas taikomas analogiškai kaip ir bendrame procese. Todėl teigiama, kad išimtys iš šio principo pagreitintame procese yra teorinės.

Taip pat proceso greitumo negalima siekti žmogaus teisių suvaržymo sąskaita. Pirmiausia turi būti užtikrintas teisės į gynybą principas. Teisė į gynybą yra pati svarbiausia asmens traukiamo baudžiamojon atsakomybėn atžvilgiu. Ją garantuoja LR Konstitucijos 31 str. 6 d., Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 str., 1966 m. Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių paktas 14 str., LR BPK 10 str. Baudžiamasis procesas neužtikrinus šio principo veikimo yra negalimas.

Įtariamąjį, kaltinamąjį teisė į gynybą – teisių, kuriomis naudodamasis jis siekia paneigti jam pareikštą įtarimą (kaltinimą) arba sušvelninti savo atsakomybę, visuma.²⁹ Teisės į gynybą sudėtinės dalys arba teisės į gynybą formos yra:

1. teisė gintis pačiam;
2. teisė gintis per gynėją. Šios teisės realizavimas gali būti dvejopas. Asmuo gali gintis per savo pasirinktą gynėją arba gynėjas paskiriamas valstybės, jei asmuo neturi pakankamai lėšų gynėjui nusisamdyti.

Šis principas taip pat reiškia tai, kad ikiteisminio tyrimo tyrėjui, prokurorui, teisėjui yra būtina išaiškinti įtariamajam, kaltinamajam, nuteistajam jo teises ir sudaryti sąlygas tomis teisėmis pasinaudoti.

²⁸ Kretingos rajono apylinkės teismo bylos Nr. 1-96-360/2003, Nr. 1-98-325/2003, Nr. 1-101-206/2003, Nr. 1-166-360/2003.

²⁹ Goda G., Kazlauskas M., Kuonis P. ir kt. / red. G.Goda. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. T. 1. P. 35.

2003-05-01 pradėjus taikyti pagreitintą procesą šio principo taikymas praktikoje buvo apsunkintas. Remdamiesi tuo, kad įstatymas suteikia galimybę teismui nepateikti jokios ikiteisminio tyrimo medžiagos, prokurorai nereikalaudavo ikiteisminio tyrimo tyrėjų atlikti įtariamojo apklausos ir išaiškinti teisę turėti gynėją. Nusikaltimo faktas būdavo išdėstomas paties asmens, įtariamo nusikaltimo padarymu, atvirame prisipažinime. Šis dokumentas procesinės reikšmės visiškai neturėjo, tačiau pasitarnaudavo prokurorui rašant pareiškimą dėl bylos nagrinėjimo pagreitinto proceso tvarka, kadangi atvirame prisipažinime būdavo įtariamojo asmens duomenys ir prisipažinimas kaltu. Asmuo tik tapęs kaltinamuoju, įteikus jam vieną pareiškimo apie bylos nagrinėjimą pagreitinto proceso tvarka egzempliorių, įgaudavo teisę pasinaudoti visomis jam teikiamomis procesinėmis garantijomis. Tai įvykdavo per 2-5 dienas nuo nusikaltimo padarymo dienos, o nuo ikiteisminio tyrimo pradėjimo dienos per dar trumpesnę laiką.

Manytina, kad tai, iš esmės, kaltinamojo gynimosi galimybių nesumažindavo, nes kaip matyti iš kitų pagreitinto proceso bylų, kur yra reiškiami įtarimai ir išdėstomos įtariamųjų teisės, jei yra prisipažįstama kaltu, niekada ikiteisminiame tyrime nėra reikalaujama gynėjo dalyvavimo. Įtariamieji gynėjo nepageidauja. Tačiau teismo nagrinėjimo metu, LR BPK 431 str. numato būtiną gynėjo dalyvavimą. Vadinasi, kaltinamajam teismo bylos nagrinėjimo metu atimama pasirinkimo teisė. Kaltinamajam neleidžiama nesiginti nuo kaltinimo, ar gynimosi teisę realizuoti pačiam. Kretingos rajono apylinkės teismo baudžiamosiose bylose, išnagrinėtose pagreitinto proceso tvarka, visiems kaltinamiesiems buvo paskirtas valstybės lėšomis apmokamas gynėjas.

Tačiau tuo atveju, jei kaltinamasis pageidauja gintis pats ar per gynėją, ir prašo laiko pasirengti gynybai, LR BPK 430 str. numato galimybę bylos nagrinėjimą teisme atidėti kitai dienai, tuo užtikrinant LR BPK 44 str. 7 d. įtvirtintą įtariamojo teisę turėti pakankamai laiko ir galimybių pasirengti gynybai.

Kadangi nusikaltimą įvykdžiusiam asmeniui pagreitinto proceso byloje yra reiškiamas įtarimas ir nuo šio momento nusikaltimą padaręs asmuo patampa įtariamuoju, o sulaikius įvykio vietoje asmuo įtariamuoju tampa dar anksčiau, nuo pirmųjų ikiteisminio tyrimo pradėjimo minučių, tai procesinė padėtis, užtikrinanti įtariamojo teises, įgaunama pirmąją ar antrąją tyrimo dieną. Kelių dienų laikotarpyje yra įteikiamas pareiškimo dėl bylos nagrinėjimo pagreitinto proceso tvarka nuorašas. Vėliau, teismo posėdyje, kaltinamajam, jo prašymu, suteikiamas net 20 dienų trukmės terminas ruoštis gynybai. Visiškai tampa aišku, kad šios procesinės formos negalėtume apkaltinti ribojant kaltinamojo galimybes dėl gynybos. Kaltinamasis, jei jam teismas skiria maksimalų 20

dienų terminą pasiruošti gynybai, vidutiniškai³⁰ 25 dienas gali ruošti gynybai, skaičiuojant terminą nuo nusikaltimo įvykdymo dienos. Lyginant šį terminą su 10 dienų maksimaliu pagreitinto proceso bylos tyrimo terminu, natūraliai kyla klausimas ar ne per ilgas kaltinamojo teisės, turėti pakankamai laiko pasiruošti gynybai, realizavimo terminas. Tačiau atsižvelgiant į tai, kad analizuojant bylas Kretingos rajone nebuvo rasta nė vieno atvejo, kad kaltinamasis prašytų laiko gynybai pasiruošti, šis klausimas išlieka retoriniu.

Galima pastebėti tai, kad analogiškos supaprastintos procesinės formos skirtingų valstybių baudžiamojo proceso įstatymuose numato nevienodus pasiruošimo gynybai terminus. Prancūzijoje šiam tikslui gali būti suteiktos 2-6 savaitės, galiojusiame sumariniame procese buvo nustatytas 10 dienų terminas, Vokietijoje terminas visiškai neakcentuojamas. Vadinasi pakankamo laiko pasirengti gynybai klausimu vieningos nuomonės nėra.

Be to, kas buvo išdėstyta, išnagrinėjus bylą pagreitinto proceso tvarka, įstatymas numato, kad nuosprendis gali būti skundžiamas tiek apeliacine, tiek kasacine tvarka. Todėl, darytina išvada, kad teisės normos reglamentuojančios pagreitintą baudžiamąjį procesą, nėra tos, kurios pažeistų teisės į gynybą principą.

Apklaunami Kretingos rajone dirbantys praktikai beveik vienbalsiai tvirtina, kad, jų nuomone, pagreitintame procese yra užtikrinama teisė į gynybą. Teisėjai pabrėžia, kad ši teisė formali. Teisme gynėjo dalyvavimas yra formalumas. Praktikoje, bylai vykstant pagreitinto proceso tvarka, gynėjas su ginamuoju susitinka tik teisme. Kaltinamasis su pareikštu kaltinimu sutinka, todėl gynėjui lieka tik užtikrinti tinkamą proceso eigą.

Kalbant apie principų užtikrinimą atkreiptinas dėmesys į įtariamojo procesinių teisių užtikrinimą. Kaip numatyta LR BPK 21 str. 4 d., įtariamasis turi teisę žinoti, kuo jis įtariamasis; nuo sulaikymo ar pirmosios apklausos momento turėti gynėją; duoti parodymus; pateikti tyrimui reikšmingus dokumentus ir daiktus; pateikti prašymus; pareikšti nušalinimus; susipažinti su ikiteisminio tyrimo medžiaga; apskusti ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar ikiteisminio tyrimo teisėjo veiksmus bei sprendimus.

Pagreitintame procese sunkiausiai realizuojama teisė susipažinti su ikiteisminio tyrimo medžiaga, kadangi pagreitinto proceso teisės normos šios teisės įgyvendinimo būdų nenumato. Paminėtina, kad sumariniu procesu vykstančiose bylose senasis BPK numatė susipažinimo su bylos medžiaga galimybę. Tokia galimybė buvo numatyta dėl to, kad sumariniame procese ikiteisminio

³⁰ Kretingos rajono apylinkės teisme 2003m. gegužės 1d. - 2006m. gruodžio 31d. nagrinėtų baudžiamųjų bylų pagreitinto proceso tvarka vidutiniška trukmė – 5 dienos.

tyrimo stadija trumpinama nebuvo. Šiai dienai gvildename tokią problemą todėl, kad įstatymu kūrėjas turėjo ikiteisminio tyrimo visiško minimizavimo viziją, vadinasi susipažinimo klausimas nebuvo aktualus. Atsižvelgiant į tai, kad LR BPK 426 str. 2 d. išreiškiama nuostata, kad teismui galima nepateikti jokios ikiteisminio tyrimo medžiagos. Ikiteisminio tyrimo stadija turėtų būti sutrumpinama iki minimumo. Nesant ikiteisminio tyrimo medžiagos, įtariamajam nėra su kuo susipažinti. Tačiau, jei teisės norma suformuluota taip, kad prokurorui yra paliekama galimybė pasirinkti ar rinkti ikiteisminio tyrimo medžiagą, ar ne, vadinasi būna atvejų, kai ikiteisminio tyrimo medžiaga baudžiamojoje byloje būna renkama. Kaip matysime, tokių bylų yra dauguma. Išskyla susipažinimo su bylos medžiaga problema. Ši problema yra daugiau teorinio pobūdžio. Atlikus tyrimą Kretingos rajono apylinkės teisme neužfiksuota pagreitinto proceso bylų, kuriose įtariamieji būtų pageidavę susipažinti su bylos medžiaga ir tuo tikslu kreipėsi į prokurorą.

Bendraudant su prokurorais šiuo klausimu išsiskyrė dvi priešingos nuomonės. Buvo užduotas klausimas: koks būtų priimtas sprendimas pagreitinto proceso byloje, jei įtariamasis kreiptųsi su prašymu dėl galimybės susipažinti su surinkta ikiteisminio tyrimo medžiaga. Dalis prokurorų tvirtino, kad įtariamajam atsakytų ir neduotų sutikimo susipažinti su bylos medžiaga motyvuodami tuo, kad pagreitinto proceso institutas to nenumato. Kiti teigė, jog gavus tokį prašymą, jie leistų įtariamajam susipažinti su surinkta medžiaga byloje. Savo priimtą sprendimą jie aiškino tuo, kad LR BPK 21 str. numato įtariamojo teisę susipažinti su bylos medžiaga, todėl bylos vykstančios pagreitintu procesu šiuo atveju nėra išimtis, ir jie taikytų bendrąsias baudžiamojo proceso teisės normas.

Manytina, kad pastarųjų priimtas sprendimas būtų teisingesnis siekiant užtikrinti šios teisės realizavimą praktikoje.

IV. PAGREITINTO PROCESO PROCEDŪRA IR JOS PROBLEMINIAI ASPEKTAI

4.1. Pagreitinto proceso reglamentavimas ir taikymas ikiteisminio tyrimo stadijoje

Ikiteisminis tyrimas yra pradamas gavus pareiškimą, pranešimą, arba skundą apie padarytą nusikalstamą veiką arba nustačius nusikalstamos veikos požymius. Ikiteisminį tyrimą, kaip numatyta LR BPK 169 str.1 d., 171 str. 1 d., pradeda prokuroras arba ikiteisminio tyrimo pareigūnas. Bet kuriuo atveju, prokuroras priima sprendimą, kas atliks ikiteisminio tyrimo veiksmus. Jis išsiaiškina kada ir kokia buvo padaryta nusikalstama veika, kokiam teismui yra teisinga ir ar yra

sąlygos baudžiamajam procesui užbaigti pagreitinto proceso tvarka. Prokuroras, anot P. Ancelio, nusprendęs užbaigti procesą pagreitinto proceso tvarka, turi informuoti apie tai ikiteisminio tyrimo pareigūną.³¹ Manytina, kad ši mintis išsakyta remiantis baudžiamojo proceso koncepcija dėl to, kad baudžiamojo proceso eigą ikiteisminio tyrimo įstaigoje organizuoja ir kontroliuoja prokuratūra.

Bendraujant su ikiteisminio tyrimo pareigūnais paaiškėja, kad praktikoje yra kiek kitaip. Ikiteisminio tyrimo pareigūnai, dažniausiai pirmi sužino apie įvykdytą nusikalstamą veiklą, ir apie tai informuoja prokurorą. Pareigūnai anksčiau už prokurorą susipažinę su bylos aplinkybėmis ir išsiaiškinę bylos teisingumą dažnai „spaudžia“ prokurorą baigti bylą pagreitintu procesu, nes pavedime atlikti ikiteisminį tyrimą, prokurorai nenurodo, kokia forma jis bus atliekamas. Neginčytina lieka tai, kad formalus sprendimas dėl bylos baigties pagreitinto proceso tvarka yra prokuroro prerogatyva.

Priimdamas sprendimą dėl pagreitinto proceso taikymo prokuroras privalo išsiaiškinti ar yra būtinos sąlygos norint pritaikyti šią procesinę formą.

Pirmoji sąlyga numato, kad pagreitintu procesu gali būti tiriamos ir nagrinėjamos tik tos baudžiamosios bylos, kurios yra teisingos apylinkės teismui. Apylinkių bylų teisingumas yra numatytas LR BPK 224 str., kuris deklaruoja, kad apylinkės teismui yra teisingos visos baudžiamosios bylos, išskyrus tas, kurios yra teisingos apygardų teismams. LR BPK 225 str. numato tai, kad apygardos teismams yra teisingos bylos, kuriose asmenys yra kaltinami padarę sunkius ar labai sunkius nusikaltimus, išskyrus išvardintus atskirus straipsnius, t.y. LR BK 135 str. 1 d., 149 str. 1, 2, 3 d., 150 str. 2, 3 d., 178 str. 3 d., 180 str. 2, 3 d., 182 str. 2 d., 260 str. 1, 2 d., taip pat bylos, kuriose kaltinamieji yra Respublikos prezidentu, Seimo ar Vyriausybės nariais, Konstitucinio Teismo teisėjais, teisėjais ar prokurorais. Visi asmenys, kaltinami pagal baudžiamojo kodekso atitinkamus straipsnius, kuriuose sankcija mažesnė nei 6 metai laisvės atėmimo, išskyrus išvardintas išimtis, gali būti teisiami pagreitinto proceso tvarka. Pagreitintas procesas, kaip teigiama teisinėje literatūroje, yra skirtas tirti ir nagrinėti mažiau pavojingoms veikoms – nesunkiems ir apysunkiems nusikaltimams, bei baudžiamiesiems nusižengimams. Tačiau įstatymas praplečia pagreitinto proceso taikymo ribas, leisdamas jį taikyti, išimtiniais atvejais, sunkių nusikaltimų tyrimo ir nagrinėjimo procese. Turima omenyje, LR BPK 225 str. išskiriamus atskirus baudžiamojo kodekso straipsnius, kuriuose numatyta sankcija yra iki dešimties metų laisvės atėmimo. Pagreitinto proceso teisinis reglamentavimas numato, jog dėl sunkių ir labai sunkių nusikaltimų pagreitintas procesas yra negalimas. Manytina, kad toks požiūris iš dalies yra pateisinamas teigiant, kad didelė

³¹ Ancelis P. Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas. Vilnius: Saulelė, 2007. P. 229.

sankcija ir trumpas bylos nagrinėjimo laikas, padidinantis klaidų galimybę, yra nesuderinami dalykai norint pasiekti, kad niekas nekaltas nebūtų nuteistas. Tačiau išimtyse išvardinti nusikaltimai yra vienodo sunkumo su neišvardintais. Nelabai aišku, kodėl įstatymas daro takoskyrą tarp vienodo sunkumo nusikaltimų, vieniems leisdamas taikyti pagreitinto proceso procedūrą, kitiems tokios galimybės nesuteikdamas.

Praktikoje, išanalizavus Kretingos rajono apylinkės teismo pagreintu procesu nagrinėtas baudžiamąsias bylas, paaiškėja, kad nė viena byla dėl sunkių nusikaltimų nebuvo nagrinėta. Bendraujant su prokuroriais ir tyrėjais paaiškėja, kad tokia praktika susiklosto dėl to, kad sunkius nusikaltimus dažnai padaro ne vienas asmuo. Asmenys būna anksčiau teisti. Jie duoda skirtingus parodymus. Aplinkybės nebūna visiškai aiškios. Reikalinga atlikti daug procesinių veiksmų, ekspertizių, surinkti didelį kiekį charakterizuojančios informacijos. Baudžiamosiose bylose dėl sunkių nusikaltimų padarymo tampa neįgyvendinamomis kitos pagreitinto proceso sąlygos.

Atliekant anketinį tyrimą nė vienas iš apklaustųjų nemanė, kad nusikalstamų veikų kvalifikavimas yra svarbesnis požymis už aplinkybių aiškumą. Po vieną asmenį iš kiekvienos tyrėjų, prokurorų, advokatų, teisėjų grupės nurodė, kad vienodai svarbūs yra abu požymiai. Didžioji dauguma apklaustų tyrimo dalyvių sutinka su nuomone, kad lemiamą reikšmę pagreitinto proceso bylų tyrimo sėkmei turi nusikalstamų veikų aplinkybių aiškumas.

Pagreitinto proceso sąlygą - nusikalstamos veikos padarymo aplinkybių aiškumas numatyta LR BPK 426 straipsnio 1 dalyje. Straipsnio dispozicija neatskleidžia aplinkybių aiškumo sąvokos. Iki 2003-05-01 galiojusiam LR BPK suminis procesas akivaizdžią veiką aiškino tiesiogiai nepalikdamas neaiškių formuluočių, apibrėždamas jos požymius atitinkamame straipsnyje. Akivaizdžios nusikalstamos veikos požymiai: kai asmuo užklumpamas bedarant nusikaltimą arba tuoj po nusikaltimo padarymo; kai yra mačiusiųjų, tarp jų ir nukentėjusiųjų, tiesiogiai nurodančių asmenį, padariusį nusikaltimą; kai ant asmens ar jo drabužių, prie jo arba jo būste yra randami aiškūs nusikaltimo pėdsakai; kai asmuo atvyksta ir prisipažįsta padaręs nusikaltimą. Nesant griežto aiškių aplinkybių reglamentavimo praktikam, kurie buvo pripratę prie imperatyvių teisės normų, tai būtų sukėlę keblumą, todėl nespėjus įsigalioti naujam baudžiamojo proceso kodeksui, 2003-04-11 Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro įsakymu Nr. I-47 patvirtintos Rekomendacijos dėl proceso pabaigimo pagreitinto proceso tvarka, kur išaiškinamas aplinkybių aiškumas, t.y. „turi būti aiški nusikalstamos veikos padarymo vieta, laikas, būdas, pasekmės, kitos aplinkybės, tai pat aiškus nusikalstamos veikos padarymu įtariamas asmuo“, ir išvardinti duomenys, leidžiantys įtarti asmenį nusikaltimo padarymu, visiškai atitinkantys sumariniame procese išvardintus duomenis, dėl akivaizdžios veikos padarymo. Be to, Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2004-11-24

įsakymu Nr. I-187 patvirtinti Rekomendacijų dėl proceso pabaigimo baudžiamuoju įsakymu ir dėl proceso baigimo pagreitinto proceso tvarka pakeitimai, paaiškina aiškių aplinkybių sąvoką pabrėždama, kad įtariamojo nepripažinimas ar dalinis kaltės pripažinimas neturi įtakos aplinkybių aiškumui. Redakcija įvedama po to, kai dėl aiškių aplinkybių pagreittintame procese pasisakė Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų senatas 2004 m. rugsėjo 17 d. nutarimu Nr. 48 „Dėl teismų praktikos, taikant baudžiamąjo proceso kodekso normas, reglamentuojančias bylų supaprastintą procesą“, teigdamas jog „nusikalstamos veikos padarymo aplinkybės yra aiškios, kai yra žinomi veikos padarymo laikas, vieta, būdas, padariniai, šią veiką padaręs asmuo ir jį apibūdinantys duomenys, numatyti BPK 427 straipsnio 1 dalyje, kitos nusikalstamos veikos aplinkybės, atitinkančios baudžiamajame įstatyme numatytus nusikaltimo ar baudžiamąjo nusižengimo sudėties požymius (pavyzdžiui, kai asmuo užklumpamas jam bedarant nusikalstamą veiką; kai mačiusieji įvykį asmenys, tarp jų ir nukentėjusieji, tiesiogiai nurodo nusikalstamą veiką padariusį asmenį; kai ant asmens, jo drabužių ar jo būste surandami nusikalstamos veikos pėdsakai; kai asmuo atvyksta ir prisipažįsta padaręs nusikalstamą veiką ir pan.). Įtariamojo (kaltinamojo) prisipažinimas padarius nusikalstamą veiką ir jo parodymai apie nusikalstamos veikos aplinkybes yra tik vienas iš duomenų, pagal kuriuos sprendžiama, ar nusikalstamos veikos padarymo aplinkybės yra aiškios, šaltinių. Kaltės neprisipažinimas arba dalinis pripažinimas pats savaime nereiškia, kad nusikalstamos veikos padarymo aplinkybės nėra aiškios. Tik įvertinus kaltinamojo parodymus ir kitus teisiamaajame posėdyje išnagrinėtus duomenis sprendžiama, ar veikos padarymo aplinkybės yra aiškios“.

Praktikoje, atlikus bylų tyrimą, paaiškėja, kad visada pagreittintu procesu baigiamos tik tos bylos, kuriose įtariamasis visiškai prisipažįsta kaltu dėl nusikaltimo padarymo. Įsigilinus tampa aišku, kad kaltinamajam nepripažinus kaltės ir sugalvojus savitą atsiradimo įvykio vietoje, ar daiktinių įrodymų įgijimo versiją, aplinkybės byloje staiga tampa neaiškiomis. Susidarius tokiai situacijai, teisėjai yra nelinkę nagrinėti bylos pagreittinto proceso tvarka. Aplinkybių aiškumas prilyginamas kaltinamojo prisipažinimui. Dalis bylų, kuriuose įtariamieji neprisipažįsta padarę nusikalstamas veikas, nepasiekia teismo pagreittinto proceso tvarka.

Nagrinėjant bylas pastebėta ir priešinga situacija, kai įtariamasis nenorėdamas, kad būtų nustatyti ir nuteisti nusikaltimo bendrininkai, sąmoningai ikiteisminio tyrimo metu neatskleidė tyrėjams visų nusikaltimo įvykdymo aplinkybių. Teisminio nagrinėjimo metu, paaiškėjus naujoms aplinkybėms, teismas priėmė sprendimą gražinti bylą prokurorui, motyvuodamas tuo, kad bylos

aplinkybės nėra pakankamai aiškios, nes nenustatyti ir neapklausti kiti asmenys, dalyvavę darant nusikaltimą.³²

Trečia sąlyga yra tai, kad ikiteisminis tyrimas maksimaliai gali būti tęsiamas 10 dienų. Į teismą turi būti kreiptasi per 10 dienų skaičiuojant nuo nusikalstamos veikos padarymo dienos, norint bylą pabaigti pagreitinto proceso tvarka. Dešimt dienų ikiteisminiam tyrimui atlikti buvo suteikta 2004 m. liepos 8 d. įstatymo Nr. IX-2336, kuris įsigaliojo 2004-07-24, redakcija. Iki tol termino trukmė buvo 5 dienos. Sumariniame procese galiojo 10 dienų terminas nuo baudžiamosios bylos iškėlimo momento.

Lygindami respublikoje tiek summarinio, tiek pagreitinto proceso tvarka perduotų teismui nagrinėti bylų skaičių nuo 2003 m. iki 2007 m. rugšėjo 30 d.³³ matome, kad situacija iš esmės nesikeičia, nes 2003 metais, tik pasikeitus baudžiamojo proceso kodeksui, pagreitinto proceso tvarka perduota nagrinėti 6,27 procento bylų nuo bendro perduotų teismui bylų skaičiaus, iki kodekso pasikeitimo, tais pačiais metais, summariniu procesu perduota nagrinėti – 7,91 procento. Manytina, jog bylų kiekio sumažėjimą įtakojo pasikeitusios teisės normos. Vėlesniais metais pagreitinto proceso bylų kiekis svyruoja nuo 7,50 iki 8,38 procentų. Per 2004 metų sausio-liepos mėnesius perduota teismui 8 procentai bylų, o rugpjūčio-gruodžio 8,97 procentai (3 priedas). Taigi, papildomos 5 dienos pagreitintam procesui atlikti nėra reikšmingos. Išanalizavus Kretingos rajono apylinkės teismo bylas nagrinėtas pagreitinto proceso tvarka nustatyta, kad 2003-05-01 – 2004 m. vidutiniška pagreitinto proceso bylų trukmė buvo 4 dienos. Nuo 2004-07-24 įsigaliojus 10 dienų terminui, proceso trukmė 2004 m. pabaigoje – 5 dienos, 2005 m. vidutiniškai – 6 dienos, 2006m. – 7 dienos. Terminas pailgėjo, tačiau problemos liko. Bylų skaičius išnagrinėtų pagreitinto proceso tvarka nepadidėjo.

Pastebėta, kad Kretingos rajono policijos komisariate (toliau Kretingos r. PK) padėtis su pagreitintu procesu baigiamomis bylomis yra kritiška. Palyginimui apžvelgiame 2002-2007 metų duomenis³⁴ apie bylas, kurios summarinio ir pagreitinto proceso tvarka buvo perduotos nagrinėti apylinkės teismui. Autorės nuostabai, 2002-2004 metais vidutiniškai buvo baigiamos 43 summarinio

³² Baudžiamoji byla Nr. 1-0038-666/2004, kurioje kaltinamasis teigė vienas pavogęs trejas duris, o nukentėjusysis aiškino, jog vienas asmuo nesugebėtų panešti tokių nestandartinių, sunkių durų.

³³ Duomenys pateikti iš Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos internetinio puslapio // http://www.vrm.lt/fileadmin/Image_Archive/IRD/Statistika/index2.phtml?id=198; prisijungimo laikas: 2007-11-09.

³⁴ Ataskaita apie darbo rezultatus Kretingos r. PK (2002-2006 metų metinės ataskaitos teiktos Policijos departamentui prie VRM) ir Ataskaita apie darbo rezultatus Kretingos r. PK (2007m. už 10 mėnesių).

ar pagreitinoto proceso bylos per metus, o 2005-2007 metais - vidutiniškai 11 bylų per metus. Tai rodo, jog termino ilgumas tikrai nėra pagrindinė problema.

Termino ilginimas keliomis dienomis teigiamo pokyčio pagreitinoto proceso taikymo praktikoje nesuteikia, kadangi terminas vis tiek lieka per trumpas norint surinkti įtariamąjį charakterizuojančias pažymas. Problemos iškyla tada, kai asmuo yra įrašytas į psichiatrijos ar narkologijos įskaitas, ar gydėsi analogiškose įstaigose, arba jei asmuo, įtariamasis nusikaltimo padarymu, yra teistas kelis kartus, ar yra nepilnametis. Pažymos dėl teistumo ar administracinių nuobaudų skyrimo problemų nesudaro, nes šie duomenys yra tvarkomi kompiuterizuotai. Probleminiais atvejais iš ikiteisminio tyrimo pareigūnų reikalaujama surinkti krūvas dokumentų. Jei įtariamasis teistas, reikalinga surinkti anksčiau nagrinėtų bylų nuosprendžius. Jei įtariamasis – nepilnametis, reikalinga išreikalauti mokinio charakteristiką iš mokyklos, kurioje šis mokosi, charakterizuojančią pažymą iš Vaikų teisių apsaugos tarnybos.

Problema tame, kad Lietuvos Respublikos teisės gauti informaciją iš valstybės ir savivaldybių institucijų ir įstaigų įstatymo³⁵, 14 straipsnis, kuris reglamentuoja informacijos pateikimą, yra numatyta, kad informacija pareiškėjui turi būti pateikiama ne vėliau kaip per 20 darbo dienų nuo prašymo gavimo įstaigoje dienos. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2001-02-01 įsakymas Nr. 65 „Dėl informacijos apie pacientą valstybės institucijoms ir kitoms įstaigoms teikimo tvarkos patvirtinimo“³⁶, 7 punktą numato 10 dienų informacijos pateikimo terminą, skaičiuojant nuo pareiškėjo prašymo gavimo dienos. Todėl išvardintos informacijos surinkimas per 10 dienų yra grindžiamas ikiteisminio tyrimo pareigūnų, medicinos, teismų darbuotojų ir kitų valstybės tarnautojų geranoriškumu.

Apklausiamų tyrėjų nuomonė, dėl to ar pakankamas, ar nepakankamas 10 dienų bylos tyrimo pagreintu procesu terminas, pasiskirstė tolygiai. Didžioji dauguma prokurorų teigė, kad terminas nepakankamas. Didesnė dalis teisėjų pasisakė už nepakankamą terminą. Visų argumentai buvo panašūs. Jei renkama visa ikiteisminio tyrimo medžiaga, termino nepakanka. Buvo išsakyta nuomonė, kad terminas galėtų būti skaičiuojamas nuo nusikaltimo paaiškėjimo momento.

Pagreitinto proceso terminas yra siejamas su nusikaltimo padarymo momentu, o ne su nusikalstamos veikos požymių nustatymo momentu, todėl laikas ikiteisminiam tyrimui atlikti gali sutrumpėti, jei kreipiamasi dėl nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo padarymo ne nusikaltimo

³⁵Lietuvos Respublikos teisės gauti informaciją iš valstybės ir savivaldybių institucijų ir įstaigų įstatymo Nr. VIII-1524 // Valstybės žinios, 2000, Nr.10-236.

³⁶ Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2001-02-01 įsakymas Nr. 65 Dėl informacijos apie pacientą valstybės institucijoms ir kitoms įstaigoms teikimo tvarkos patvirtinimo // Valstybės žinios, 2001, Nr. 13-405.

padarymo dieną. Tokia situacija dar labiau ap sunkina ikiteisminio tyrimo pareigūnų darbą, kadangi keletą dienų yra atliekami procesiniai veiksmai bei renkama reikiama informacija tik konkrečioje pagreitinto proceso byloje, nors LR BPK 426 str. 2 d. reglamentuoja, jog prokuroras, kreipdamasis į teismą dėl bylos nagrinėjimo pagreitinto proceso tvarka, gali teismui nepateikti jokios ikiteisminio tyrimo medžiagos. Tačiau tai lieka tik teorine galimybe, kuri praktikoje vangiai taikoma. Buvo nustatyti tik pavieniai tokios praktikos taikymo atvejai ir tai, tik pagreitinto proceso taikymo pradžioje 2003 m.³⁷

Iškyla klausimas, kodėl susiklostė tokia situacija. Apklausus, teisėjus, advokatus, prokurorus ir ikiteisminio tyrimo tyrėjus, paaiškėjo, kad tik du respondentai pasisakė teigiamai, vertindami prokuroro galimybę nepateikti teismui jokios ikiteisminio tyrimo medžiagos. Tyrėjai arba pasisakė neigiamai teigdami, kad be medžiagos neįmanoma nuteisti kaltinamojo, arba ir neigiamai, ir teigiamai. Teigiamai todėl, kad jiems patiktų toks procesas, kur nereikia rinkti medžiagos. Prokurorai teigė neturintys nuomonės šiuo klausimu, tačiau teigė, kad nesurinkus medžiagos neįmanoma parašyti pareiškimo teismui apie bylos baigimą pagreitinto proceso tvarka. Tai pat jie teigė, kad teisėjai pageidauja surinktos medžiagos. Tai patvirtina teisėjų neigiamas vertinimas dėl jokios ikiteisminio tyrimo medžiagos nepateikimo teismui.

Esminė nuostatos dėl galimybės nepateikti jokios ikiteisminio tyrimo medžiagos netaikymo priešastis, žinoma, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2004 m. rugsėjo 17 d. nutarimas Nr. 48 „Dėl teismų praktikos taikant baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias bylų supaprastintą procesą“. Čia yra pritariama „susiformavusiai praktikai, kai kartu su pareiškimu dėl bylos nagrinėjimo pagreitinto proceso tvarka teismui pateikiami dokumentai, patvirtinantys ikiteisminio tyrimo pradžią (skundas, pareiškimas ar pranešimas apie nusikalstamą veiką su prokuroro, ikiteisminio tyrimo įstaigos vadovo ar jo įgalioto asmens rezoliucija pradėti ikiteisminį tyrimą); duomenų, patvirtinančių bylos aplinkybes, šaltiniai (įtariamojo, nukentėjusiojo, liudytojų apklausos protokolai, kitų ikiteisminio tyrimo veiksmų, jei jie buvo atlikti, protokolai, daiktai, turintys reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti ir pan.); dokumentai, įrodantys proceso dalyvių teisių užtikrinimą; duomenys, į kuriuos atsižvelgiama skiriant bausmę (pavyzdžiui, neišnykusį ir nepanaikintą teistumą liudijantys duomenys, kiti kaltininko asmenybę apibūdinantys duomenys).“

Bendraujant su ikiteisminio tyrimo tyrėjais paaiškėja, kad pasitaiko tokių atvejų, kai būtų galima kreiptis į teismą be ikiteisminio tyrimo medžiagos, pavyzdžiui vagystės iš parduotuvės

³⁷ Jurgaitis R. Ikiteisminio tyrimo pagreitintame procese teoriniai ir praktiniai aspektai // Jurisprudencija. 2005, Nr. 75[65]. P. 25.

atveju, kai asmuo sulaikomas nusikaltimo vietoje. Tokių atvejų, žinoma, nėra daug, tačiau nei teisėjai, nei prokurorai neparodo noro taikyti naują Lietuvoje tiesos įrodinėjimo būdą, kai įrodymai būtų tiesiogiai tiriami teisme, o ne pagal ikiteisminio tyrimo metu surinktą medžiagą.

Minėtame Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato nutarime pabrėžiama, kad „įstatymas nereikalauja, kad prieš kreipiantis į teismą su pareiškimu dėl bylos nagrinėjimo pagreitinoto proceso tvarka įtariamajam būtų įteiktas pranešimas apie įtarimą ir kad jis būtų apklaustas“. Tačiau ikiteisminio tyrimo etape niekas nedraudžia atlikti visus ikiteisminio tyrimo procesinius veiksmus. Įvertinus šiuos du teiginius suvokiama, kad turi būti pranešama apie įtarimą ir turi būti atlikta įtariamojo apklausa, užpildyti dokumentai, įrodantys įtariamojo teisių užtikrinimą, be to surinkti dokumentai apibūdinantys įtariamąjį. Vadinasi, turi būti surenkami visi dokumentai ir atliekami visi privalomi veiksmai, kaip ir vykstant baudžiamajam procesui bendra tvarka.

Analogiška dviprasmiška situacija susiklosto ir su liudytojų, bei kitų proceso dalyvių apklausomis ir jų procesinių teisių pripažinimu. Įstatymas reglamentuoja, kad to neprivalu daryti, tačiau Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pritaria tam, kad nurodyti veiksmai būtų atlikti. Iš esmės yra pasisakoma už tai, kad ikiteisminio tyrimo stadija vyktų įprasta baudžiamąjo proceso tvarka, kaip tai vykdavo anksčiau minėtame sumariniame procese. Nors pati pagreitinoto proceso idėja – neprotokoluoti ikiteisminio tyrimo veiksmų, nes reikalingi bylai išnagrinėti duomenys teisme gali būti tiriami tuoj pat ir jais remiantis priimamas sprendimas, todėl įstatyme yra įtvirtinta pareiga prokurorui pristatyti į teismo posėdį proceso dalyvius. Tačiau ikiteisminio tyrimo etape niekas nedraudžia atlikti visus ikiteisminio tyrimo procesinius veiksmus, todėl realybėje proceso dalyviai būna apklausiami, įgauna procesines padėtis, pateikiami įtarimai, surenkama įtariamuosius apibūdinanti medžiaga, atliekami visi kiti būtini veiksmai konkrečioje byloje. Po to prokuroras vėl kviečia proceso dalyvius į teismą, kur teismas apklausia juos iš naujo. Nežiūrint to, kad pagreitinoto proceso kūrimo buvo bandoma remtis Vokietijos pavyzdžiu, kur įtariamasis nusikaltimo padarymo dieną pristatomas į teismą, proceso dalyviai apklausiami teisme, o jei buvo apklausti anksčiau, jų į teismą šaukti nebereikia, mūsų pagreitintas procesas nuėjo kitu keliu.

Kodėl taip yra? Įtaką padarė Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų senatas, 2004 m. rugsėjo 17 d. nutarimu Nr. 48 „Dėl teismų praktikos, taikant baudžiamąjo proceso kodekso normas, reglamentuojančias bylų supaprastintą procesą“, siekdamas tobulinti ir vienodinti įstatymų taikymo praktiką. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimu teismų aktai, nesantys teismo precedentais, buvo sukritikuoti, teigiant, kad „aukštesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismai (ir tų teismų teisėjai) negali kištis į žemesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismų nagrinėjamas bylas, teikti jiems kokių nors privalomų ar rekomendacinio

pobūdžio nurodymų, kaip turi būti sprendžiamos atitinkamos bylos ir pan.; tokie nurodymai (nesvarbu, privalomi ar rekomendacinio pobūdžio) Konstitucijos atžvilgiu būtų vertintini kaip atitinkamų teismų (teisėjų) veikimas ultra vires³⁸. Tačiau Konstitucinio Teismo sprendimai atgal negalioja, tai aukščiau paminėtas Aukščiausiojo Teismo senato nutarimas yra galiojantis.

Šiuo teisės taikymo aktu plačiai remiamasi praktikoje. Jis tampa privalomu teisėjams, prokurorams ir tyrėjams. Kodėl teismų praktika pagreitinto proceso bylose ikiteisminio tyrimo stadijoje formuoja būtent tokią, orientuotą į sumarinio proceso modelį, teisinę praktiką lieka neaišku.

4.2. Pagreitinto proceso reglamentavimas ir taikymas prokurorui kreipiantis su pareiškimu į teismą

Prokurorui nusprendus, kad egzistuoja visos trys sąlygos: nepažeistas 10 dienų terminas, aiškus nusikaltimas, byla teisinga apylinkės teismui, ir galima baudžiamąją bylą nagrinėti pagreintu procesu, jis, vietoje įprasta tvarka rašomo kaltinamojo akto, rašo pareiškimą teismui dėl bylos nagrinėjimo pagreitinto proceso tvarka. Šis pareiškimas savo teisine reikšme yra tolygus kaltinamajam aktui, todėl jo turinys yra panašus.

BPK 427 str. 1 d. numato kas turi būti nurodyta pareiškimе dėl bylos nagrinėjimo pagreitinto proceso tvarka, t.y.:

1. Kaltinamojo vardas, pavardė, gimimo data, asmens kodas, šeiminei padėtis. Profesija, darbovietė, duomenys apie ankstesnį teistumą ir prokuroro nuožiūra – kiti asmens duomenys;
2. Trumpai aprašyta padaryta nusikalstama veika;
3. Nurodytas baudžiamasis įstatymas, numatantis atsakomybę už šią veiką;
4. Išvardinti pagrindiniai duomenys, kuriais grindžiamas kaltinimas.

Lyginant šios procesinės normos turinį su LR BPK 219 str., kuris nusako kaltinamojo akto turinį, esminių skirtumų nepastebėta. Taip pat jokių skirtumų nepastebėta kaltinamojo akto ir pareiškimo dėl bylos nagrinėjimo pagreitinto proceso tvarka formos atžvilgiu.³⁹ Ji yra identiška.

³⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo įstatymo 62 straipsnio 1 dalies 2 punkto, 69 straipsnio 4 dalies (1996 m. liepos 11 d. redakcija), Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 96 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos konstitucijai // Valstybės žinios, 2006, Nr. 36-1292.

³⁹ Lyginami kaltinamieji aktai baudžiamosiose bylose Nr. 1-0099-666/2005, Nr. 1-0127-206/2005 su pareiškimais dėl bylos nagrinėjimo pagreitinto proceso tvarka baudžiamosiose bylose Nr. 1-0056-325/2005, Nr. 1-0123-206/2005.

Apklausus respondentus paaiškėjo, kad reglamentavimo ir taikymo praktika dėl pareiškimo turinio nesiskiria.

Įdomu yra tai, kad LR BPK 426 str. 2 d. nurodo, kad prokuroras gali nepateikti teismui jokios ikiteisminio tyrimo medžiagos, tačiau 427 str. 1 d. smulkmeniškai reglamentuoja pareiškimo dėl bylos nagrinėjimo pagreitinto proceso tvarka turinį. Natūraliai kyla klausimas, ar šios normos neprieštarauja viena kitai, ir kaip prokuroras sugebėtų išvardinti nurodytus duomenis, jei jis kreiptųsi į teismą dėl bylos nagrinėjimo pagreitinto proceso tvarka, nepateikdamas apylinkės teismui jokios ikiteisminio tyrimo medžiagos. Matome, kad 427 str. 1 d. dalyje pateikiamas reikalavimas daro niekinę 426 str. 2d. numatytą galimybę. Vadinasi, įstatymas realiai nesuteikia galimybės duomenis pateikti žodžiu, nors kuriant pagreitinto proceso institutą Lietuvoje įtaką darė Vokietijos baudžiamojo proceso praktika, kur baudžiamojo proceso kodeksas leidžia prokurorui, nesurašiusiam kaltinamojo akto, dėl bylos nagrinėjimo pagreitinto proceso tvarka, kreiptis į teismą žodiniu ar rašytiniu pareiškimu. Būtent žodinis kreipimasis jokių problemų nesudaro, nes yra įtvirtinta galimybė pareiškimo turinį išdėstyti teisiama jame posėdyje žodžiu, tai įrašant posėdžio protokole.

Vieną pareiškimo dėl bylos nagrinėjimo pagreitinto proceso tvarka egzempliorių prokuroras pateikia teismui ir „gali nepateikti teismui jokios ikiteisminio tyrimo medžiagos“, kaip numatyta LR BPK 426 str. 2 d., tačiau kaip šios normos taikymas yra apsunkintas, esant prieštaravimui tarp pagreitintą procesą reglamentuojančių teisės normų, buvo aptarta kalbant apie ikiteisminio tyrimo reglamentavimo ir taikymo problemas. Kitą pareiškimo dėl bylos nagrinėjimo pagreitinto proceso tvarka egzempliorių iki bylos nagrinėjimo teisme pradžios prokuroras įteikia kaltinamajam, kaip numatoma LR BPK 427 str. 2 d.

Kadangi prokuroras su pareiškimu dėl bylos nagrinėjimo pagreitinto proceso tvarka turi kreiptis į apylinkės teismą ne vėliau nei praėjus dešimčiai dienų nuo nusikalstamos veikos padarymo dienos, ir LR BPK suteikia teisę pateikti neišsamią ikiteisminio tyrimo medžiagą, dėl to prokuroras privalo užtikrinti, kad teismas, pareiškimo pateikimo dieną, galėtų tiesiogiai tirti visus reikšmingus bylai duomenis. Tai reiškia, kad prokuroras prieš vykdamas į teismą turi pasirūpinti, kad kartu su juo į teismą atvyktų kaltinamasis, turėdamas su savimi asmens tapatybę patvirtinančius dokumentus, visi reikalingi liudytojais ir kiti proceso dalyviai. Tuo tikslu prokuroras iš anksto derima posėdžio laiką su teisėju, bei apie sutartą teismo posėdžio vietą ir laiką, žodžiu ar raštu pats informuoja proceso dalyvius. Tačiau praktikoje dažniausiai būna taip, kad derinimo klausimus su teisėjais sprendžia prokurorai, o advokatų, liudytojų, nukentėjusiųjų, civilinių ieškovų ir kitų proceso dalyvių informavimas, bei kaltinamojo pristatymas į teismo posėdį tampa tyrėjo, atlikusio ikiteisminį tyrimą šioje byloje, pareiga. Prokurorai nevensia pasinaudoti teise, kaip numato LR BPK 170 str. 3 d., bei

LR generalinio prokuroro 2004-02-25 įsakymu Nr. I-40 patvirtintų Rekomendacijų dėl prokuroro veiklos organizuojant ikiteisminį tyrimą ir jam vadovaujant 4 p., kuri įgalina juos duoti ikiteisminio tyrimo pareigūnams privalomus nurodymus, o šie vadovaudamiesi LR BPK 172 str. 2 d. 1 p. privalo vykdyti visus prokuroro nurodymus.

Prokurorams gali kilti keblumų tik tariantis su teisėjais dėl numatomo posėdžio, nagrinėti bylai pagreitinto proceso tvarka, laiko, jei teisėjų dienotvarkė yra įtempta ir teisme išnagrinėjamas didelis kiekis bylų. Ši problema, kaip paaiškėjo pokalbio metu su miestų ir rajonų apylinkių prokurorais, aktuali tik didesnių miestų apylinkių prokurorams. Rajonų apylinkių prokurorams didesnių problemų nekyla, kadangi rajonų apylinkių teismų teisėjų darbo krūvis yra mažesnis.

Posėdžio laiko derinimo su advokatais problemą išsprendžia Lietuvos advokatų tarybos 2002 m. gruodžio 18 d. sprendimu patvirtinta Asmenų, atsakingų už valstybinės teisinės pagalbos teikimo organizavimą ir koordinavimą, paskyrimo ir jų darbo organizavimo tvarka, kurios 6 punkte numatyta jog, koordinatorius ar koordinatoriaus padėjėjas (jie yra atsakingi už valstybinės teisinės pagalbos teikimo organizavimą ir koordinavimą, atitinkamoje vietovėje) sudaro teikiamų valstybinei teisinei pagalbai, kuri apima LR BPK 51 str. numatytus atvejus, užtikrinti advokatų budėjimo atitinkamoje vietovėje grafikus ir rezervinius advokatų budėjimo grafikus tiems atvejams, kai valstybinės teisinės pagalbos teikimui užtikrinti reikalingas didesnis nei yra budinčių pagal grafiką advokatų skaičius.

Be to pastebėta, kad baudžiamosios bylos nagrinėjimas teisme pagreitinto proceso tvarka retai vyksta nusikaltimo padarymo dieną⁴⁰, todėl prokurorai turi pakankamai laiko suderinimo klausimams išspręsti. Apie planuojamą pagreitinto proceso bylos nagrinėjimą prokurorai teismą išpėja ne bylos nagrinėjimo dieną, o diena ar keliomis anksčiau.

4.3. Pagreitinto proceso reglamentavimas ir taikymas nagrinėjimo teisme stadijoje

Apylinkių teismų darbas turi būti organizuotas taip, kad kiekvieną dieną teisme būtų teisėjas pasirengęs bylą nagrinėti pagreitinto proceso tvarka tuoj pat, kai tik prokuroras su pareiškimu dėl bylos nagrinėjimo pagreitinto proceso tvarka atvyksta į teismą. Pasiruošimo bylos nagrinėjimui pagreitinto proceso institutas nenumato.

⁴⁰ Tarp Kretingos rajono apylinkės teisme laikotarpiu nuo 2003-05-01 iki 2006-12-31 nagrinėtų bylų nerasta nė vienos nagrinėtos nusikaltimo padarymo dieną.

Posėdžio pradžioje, po įžanginių veiksmų, t.y. nagrinėjamo klausimo paskelbimo, išsiaiškinimo kas atvyko į teismą, teismo sudėties nurodymo, prokuroras paskelbia savo pareiškimą. Pabaigus prokurorui skaityti pareiškimą, teisėjas išsiaiškina du dalykus:

1. Ar kaltinamasis supranta pareikšto kaltinimo esmę, jam nesupratus, teisėjas išaiškina kaltinimo esmę;
2. Ar kaltinamas sutinka būti tuoj pat teisiamas, ar pageidauja, kad būtų teisiamas vėliau.

Kaltinamajam atsakius į užduotą klausimu, nuo atsakymo turinio priklauso kaip toliau vyksta veiksmas. Jeigu kaltinamasis sutinka būti teisiamas tuoj pat, priėmus atitinkamą teisėjo sprendimą, iš karto yra pradamas teisiamasis posėdis. Jeigu kaltinamasis pageidauja būti teisiamas vėliau, teisėjas išsiaiškina ar tokį prašymą kaltinamasis motyvuoja tuo, kad reikalingas laikas pasiruošti gynybai, nes tik tokiu atveju kaltinamojo prašymas nagrinėti bylą vėliau gali būti tenkinamas. Jei jis motyvuojamas prašant laiko gynybai, teisėjas priima sprendimą surengti bylos nagrinėjimą teisme kitą dieną, tačiau ne vėliau, kaip po 20 dienų. Į visus kitus kaltinamojo motyvus nėra atsižvelgiama.

Kretingos rajono apylinkės teismo praktikoje 2003-2006 metais tokių bylų, kuriose kaltinamasis pageidautų atidėti bylos nagrinėjimą, norėdamas pasiruošti gynybai, nepasitaikė. Manytina, kad taip yra todėl, kad tarp minėto apylinkės teismo bylų nėra ir tokių, kur būtų nepateikta teismui jokia ikiteisminio tyrimo medžiaga, beje, visose bylose įtariamieji pripažino padarę nusikalstamą veiką, todėl motyvų bylos nagrinėjimui atidėti nebuvo.

Teismas nusprendęs bylos nagrinėjimą atidėti kitai dienai savo iniciatyva, prokuroro ar kitų proceso dalyvių prašymu apklausia į teismą atvykusius liudytojus ir nukentėjusiuosius, taip pat kaltinamojo sutikimu ir jį patį. Vėliau liudytojais ir nukentėjusieji apklausiami, jei to motyvuotai prašo, kuris nors iš proceso dalyvių. Jei teisėjas mano, kad toks prašymas yra teikiamas siekiant vilkinti procesą, jis tokio prašymo gali netenkinti. Taip pat prokuroro prašymu ar savo iniciatyva teisėjas gali nuspręsti skirti kardomąją priemonę kaltinamajam.

Nustatytu terminu, bet ne vėliau kaip po 20 dienų nuo prokuroro kreipimosi į teismą dienos, ar surengus teisiamąjį posėdį prokuroro atvykimo dieną, teisiamasis posėdis vyksta laikantis bendrųjų bylos nagrinėjimo taisyklių pirmosios instancijos teisme. Vienintelis skirtumas yra tai, kad prieš pradėdant įrodymų tyrimą yra skaitomas ne kaltinamasis aktas, o pareiškimas dėl bylos nagrinėjimo pagreitinoto proceso tvarka, kuris, kaip matėme anksčiau, nei savo turiniu nei forma beveik nesiskiria nuo kaltinamojo akto. Jei kaltinamasis iki teismo bylos nagrinėjimo neturėjo gynėjo: nebuvo pakvietas gynėjo arba jis jam nebuvo paskirtas, tai teismo nagrinėjimo metu gynėjas būtinai turi būti paskirtas. Gynėjas skiriamas norint užtikrinti kaltinamojo teisę į gynybą. Gynėjui sudaromos sąlygos konfidencialiai pabendrauti su kaltinamuoju bei leidžiama susipažinti su

bylos medžiaga. Tuo atveju, kai ikiteisminio tyrimo metu įtariamasis kaltu visiškai prisipažįsta ir gynėjo atsisako, bylos nagrinėjimo teisme vis tiek gynėjas paskiriamas. Manoma, kad tokioje situacijoje, gynėjo dalyvavimas tampa visišku formalumu. Su šia nuomone sutinka ir anketiniame tyrime dalyvavę teisėjai.

Jei pagreitinoto proceso tvarka nagrinėjamoje byloje yra visiškai atliktas ikiteisminis tyrimas ir yra BPK 273 straipsnyje numatytos sąlygos, teisiama jame posėdyje gali būti atliekamas sutrumpintas įrodymų tyrimas. Iš bylų analizės paaiškėjo, kad tik toks įrodymų tyrimas ir atliekamas Kretingos rajono apylinkės teisme nagrinėjant bylas pagreintu procesu.

Išnagrinėjus bylą pagreitinoto proceso tvarka, nuosprendis gali būti skundžiamas tiek apeliacine, tiek kasacine tvarka. Į procesą vykstantį apeliacine ir kasacine tvarkomis nesigilinsime, nes žvelgiant į tyrimo objektą, tai mūsų nedomina, kadangi procesai vyksta bendra tvarka.

Tačiau yra atvejų, kai teisėjas gali atmesti prokuroro pareiškimą nagrinėti bylą pagreintu proceso tvarka. Sprendimas atmesti prokuroro pareiškimą gali būti priimtas, vadovaujantis LR BPK 429 str. 1 d. numatytais pagrindais:

1. Kai yra praleistas 10 dienų terminas, numatytas LR BPK 426str. Skaičiuojant terminą vadovujamasi bendrosiomis terminų skaičiavimo taisyklėmis, numatytomis LR BPK 99-102 str. Paskutiniąją termino dieną į teismą su pareiškimu dėl bylos nagrinėjimo pagreintu proceso tvarka galima atvykti iki apylinkės teismo darbo dienos pabaigos. Prokuroras, atvykęs į apylinkės teismą likus kelioms minutėms iki darbo laiko pabaigos, procesiškai būtų visiškai teisingas ir galėtų reikalauti bylos nagrinėjimo. Tuo atveju, kai paskutinioji termino diena yra nedarbo diena, į teismą su pareiškimu dėl pagreintu proceso bylos nagrinėjimo galima kreiptis pirmąją po nedarbo dienos darbo dieną. Praleistas terminas jokiais pagrindais negali būti atstatomas. Įstatymas tokios galimybės nenumato.
2. Kai byla yra teisinga apygardos teismui. Apylinkės teismas gali nustatyti, kad prokuroras neteisingai išsiaiškino teisingumo taisyklės ir prašo nagrinėti bylą dėl sunkaus ar labai sunkaus nusikaltimo padarymo (išskyrus išimtis), arba bylą, kurioje kaltinamuoju yra asmuo eidamas Respublikos Prezidento, Seimo, Vyriausybės nario, teisėjo ar prokuroro pareigas padaręs nusikalstamą veiką. Tačiau tokios situacijos susidarymas yra mažai tikėtinas, nes teisingumo taisyklės yra aiškiai išdėstytos LR BPK 224-225 str. Realesnė galimybė atmesti prokuroro pareiškimą susidaro tuomet, kai teisėjas nesutinka su prokuroro nuomone dėl veikos kvalifikavimo. Teisėjas nusikalstamą veiką gali kvalifikuoti pagal sunkesnę straipsnį. Tuo būdu, byla taptų teisinga apygardos teismui, ir teisėjas nutartimi atmestų prokuroro pareiškimą dėl bylos nagrinėjimo pagreintu proceso tvarka.

Teisėjui priėmus nutartį atmesti prokuroro prašymą, baudžiamasis procesas negali būti baigtas pagreitinoto proceso tvarka, toliau jis vyksta bendra tvarka.

Teisėjas gali priimti motyvuotą nutartį grąžinti prokuroro pareiškimą dėl bylos nagrinėjimo pagreitinoto proceso tvarka.

Pagreitinta procesas negali įvykti tuo atveju, jei prokuroras nepasirūpino kaltinamojo dalyvavimu teismo posėdyje. Kaltinamojo dalyvavimas yra būtinas. Praktikoje, jau ikiteisminio tyrimo metu, kaltinamajam prisipažįstant padarius nusikaltimą, ir neformaliai sutinkant būti greitai nuteistam, jo atvykimo į teismą klausimas yra išsprendžiamas nesunkiai, nes jis pats atvyksta į teismą arba su jo sutikimu jį pristato policijos pareigūnai, turima omenyje tai, kai dėl asmeninių savybių kaltinamieji pamiršta teismo posėdžio datą ir laiką, arba kai būna paskirta kardomoji priemonė - suėmimas. Kaltinamajam neatvykus, apylinkės teismas priima nutartį grąžinti prokuroro pareiškimą dėl bylos nagrinėjimo pagreitinoto proceso tvarka.

Taip pat teisėjas priima motyvuotą nutartį grąžinti prokuroro pareiškimą dėl bylos nagrinėjimo pagreitinoto proceso tvarka, kai nustatoma, kad kaltinamajam neįteiktas pareiškimo dėl bylos nagrinėjimo pagreitinoto proceso tvarka nuorašas. Po to prokurorui įteikus kaltinamajam pareiškimo nuorašą, jeigu nėra pasibaigęs BPK 426 straipsnio 1 dalyje nustatytas terminas, yra numatyta galimybė kreiptis į teismą su pareiškimu dėl bylos nagrinėjimo pagreitinoto proceso tvarka. Praktikoje Kretingoje tokių atvejų nepasitaikė, nes pareiškimo nuorašas visada būna įteiktas. Tačiau atsitikus taip, jog pareiškimas dėl vienokių ar kitokių priežasčių iki teismo posėdžio nebūtų buvęs įteiktas, manytina, kad atsirastų galimybė teisme padaryti pareiškimo kopiją, ir ją tuoj pat įteikti kaltinamajam. Jei pastarasis neprieštarautų, kad būtų teisiama tuoj pat ir neprašytų laiko pasiruošti gynybai, teismui nebūtų įstatyminių kliūčių nagrinėti bylai.

Tuo atveju, kai teisme nustatoma, kad byla teisinga kitam apylinkės teismui, taip pat priimama nutartis grąžinti pareiškimą prokurorui. Nors įstatyme toks bylos grąžinimo atvejis nenumatytas, tačiau Lietuvos Aukščiausiasis Teismas taip formuoja teismų praktiką.

Visais pareiškimo grąžinimo prokurorui atvejais, jeigu nėra pasibaigęs LR BPK 426 str. 1 d. numatytas dešimties dienų terminas, prokuroras vėl gali kreiptis į teismą su pareiškimu dėl bylos nagrinėjimo pagreitinoto proceso tvarka.

Kita problema tai, kad ne visada liudytojai, nukentėjęsiejai, civiliniai ieškovai, atsakovai ar jų atstovai teigiamai reaguoja į jiems teikiamus šaukimus atvykti į teismą ar į tokią informaciją pateiktą žodžiu. Juos sunku įtikinti ir užtikrinti jų atvykimą į teismą. Jų motyvacija yra suprantama, nes jie apeliuoja į tai, kad jau baudžiamojoje byloje parodymus davė ir nieko naujo pasakyti nebeturi. Tačiau vadovaujantis LR BPK 242 str. 1 d. teismas privalo pagal bendras taisykles

tiesiogiai ištirti bylos įrodymus, nes nagrinėjant bylą pagreitinto proceso tvarka jokių išimčių nėra numatyta, nors jo kūrimo procese buvo remtasi Vokietijos pavyzdžiu, kur parodymai duoti iki bylos nagrinėjimo teisme yra pakartotinai nebetiriami. Pas mus, kalbant su prokurorais aiškėja, kad jau prieš teismo posėdį paaiškėjus, kad nėra atvykę liudytojai, teisėjai išreiškia abejonę ar pavyks nuteisti asmenį pagreitinto proceso tvarka, jei kaltinamasis neprisipažintų kaltu, nors remiantis anksčiau minėtu Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato nutarimu nukentėjusiojo, liudytojų, civilinių ieškovų, atsakovų ar jų atstovų neatvykimas į teismą nėra kliūtis rengti teismo posėdį, numatytą BPK 428 straipsnio 1 dalyje. Visais atvejais yra apeliuojama į tai, jog nusikaltimo padarymo aplinkybės tampa ne visiškai aiškios.

Teisėjo sprendimai: surengti bylos nagrinėjimą teisme tuoj pat; surengti bylos nagrinėjimą teisme kitą dieną; atmesti prokuroro pareiškimą dėl bylos nagrinėjimo pagreitinto proceso tvarka; ir nutartis grąžinti prokuroro pareiškimą dėl bylos nagrinėjimo pagreitinto proceso tvarka yra neskundžiami. Atskiru dokumentu jų įforminti nereikia. Visi sprendimai yra įrašomi į teismo posėdžio protokolą. Tačiau baudžiamojo proceso kodekso 428 str. 3 d. tai pasako apie pirmas tris išvardintų sprendimų rūšis, išskyrus nutartį grąžinti prokuroro pareiškimą. Taip yra atsitikę todėl, kad 2004-07-08 pakeitus BPK ir numačius ketvirtą sprendimo variantą – pareiškimo grąžinimą prokurorui, - BPK 428 str. 3 d. liko nepakeista. Tačiau nutartis grąžinti pareiškimą prokurorui nėra procesą užbaigiantis dokumentas, todėl ji kaip atskiras dokumentas neprivalo būti rašoma (teismo sprendimu tai, aišku, gali būti daroma) ir neturi būti skundžiama⁴¹.

Teisinėje literatūroje pasitaiko nuomonių, kad baudžiamojo proceso pagreitinimu galima sukelti neigiamus padarinius, t.y. nagrinėjant bylą pagreitinto proceso tvarka didėja galimybė priimti neteisingą sprendimą. Šis klausimas gali būti gvildenamas tik teorinėje plotmėje atskleidžiant opias, tyrimo detales, nes Kretingos rajono apylinkės teisme nerasta bylų, kuriose nuosprendis būtų apskųstas aukštesnės instancijos teismui, ir Lietuvos mastu taip pat nenustatyta bylų, nagrinėtų kasacine tvarka dėl pagreitinto proceso. Manoma, kad tik teoriniu lygmeniu yra baiminamasi dėl nevisiškai atskleistų nusikalstamos veikos padarymo aplinkybių, nesurinktų visų kaltės įrodymų ikiteisminio tyrimo metu, dėl ko teismas galėtų padaryti klaidingas išvadas ir priimti neteisingą sprendimą. Tačiau rizika dėl neteisingo sprendimo priėmimo pagreitinta tvarka vykstančioje byloje yra adekvati rizikai įprastu baudžiamuoju procesu vykstančiose bylose, kadangi ikiteisminio tyrimo praktika atskleidžia tai, kad prokurorai nesurinkę visos ikiteisminio tyrimo medžiagos ir neturėdami

⁴¹ Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P./ red. G.Goda. Baudžiamojo proceso teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 581.

įtariamojo prisipažinimo visiškai nelinkę kreiptis į teismą dėl bylos nagrinėjimo pagreitinto proceso tvarka, o teisėjai nelinkę teisti neprisipažįstančio kaltinamojo, prisipažinimą kaltu siedami su aplinkybių aiškumu. Tam pasitarnavo Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro įsakymais patvirtintos rekomendacijos ir Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo teisėjų senato 2004-09-17 nutarimas Nr. 48 „Dėl teismų praktikos taikant baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias bylų supaprastintą procesą“.

4.4. Kitos problemos įtakojančios pagreitinto proceso praktiką

Praėjo jau daugiau kaip ketveri metai, kai po naujojo baudžiamojo proceso kodekso įsigaliojimo pradėtas taikyti praktikoje pagreitintas procesas. Palyginus viešai skelbiamus duomenis nuo 2001m. iki 2007m. rugsėjo 30d. apie perduotas nagrinėti teismui summarinio proceso ir pagreitinto proceso tvarka bylas⁴² pastebėta, kad statistika praktiškai nesikeičia. Ji svyruoja dviejų procentų ribose tiek galiojant summariniam procesui, tiek įsigaliojus pagreitintam procesu ir Aukščiausiajam Teismui aprobavus pagreitinto proceso taikymo praktiką.

Joks šio proceso dirbtinis forsavimas naudos neduoda. Turima omenyje, tai jog vadovaujantis 2005-09-14 Lietuvos Policijos generalinio komisaro įsakymu Nr. 5-V-543 patvirtinta Policijos įstaigų strateginio veiklos (rezultatų) planavimo metodika, kiekviename policijos komisariatare sudaromi strateginiai planai pusmečiui ir metams laiko, kur atskiru punktu yra strateguojama kiek bylų turi būti pabaigta pagreitinto proceso tvarka. Sunku net įsivaizduoti, kokių būdu komisariatai realizuoja šitą siekiamybę, nes, kaip žinia, norint pagreitinto proceso tvarka tirti bylą yra reikalingos apibrėžtos sąlygos: aplinkybių aiškumas, teisingumas apylinkės teismui, 10 dienų terminas. Todėl bandymas tokiu būdu spręsti platesnio pagreitinto proceso taikymo praktikoje problemas rezultatų neduoda. Vadinasi ne „savotišku“ darbo organizavimu reikalinga spręsti problemą, o ieškoti atsakymo gilinantis į vadybą ir žmogaus psichologiją. Tuo labiau, kad gerų pavyzdžių galime rasti praktikoje, pavyzdžiui - Lazdijų policijos komisariatas⁴³, kuris net apie 11 procentų pagal pagreitinto proceso bylų taikymą yra aukščiau nacionalinio vidurkio. 2005 metais Lazdijų rajone buvo ištirtos 198 baudžiamosios bylos, iš jų 38 bylos ištirtos pagreitinto proceso tvarka, tai sudaro 19,19 procentų nuo visų ištirtų bylų. Kaip tai įmanoma? Vadovai visų pirma

⁴² Duomenys pateikti iš Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos internetinio puslapio // http://www.vrm.lt/fileadmin/Image_Archive/IRD/Statistika/index2.phtml?id=198; prisijungimo laikas: 2007-11-09.

⁴³ Tumulavičienė L. Nespėja mirkstelėti, o jau – teisme // Policija. 2006. Nr. 6(46-384). P. 8-9.

nurodo į tarpusavio santykius: policijos, prokuratūros, teismo. Pabrėžiamas bendradarbiavimas su ekspertais ar specialistais, kai reikalinga atlikti objektų tyrimą byloje, bei prokurorų supratingumas, kuris aiškinamas savo planų derinimu su tyrėjais, patarimų davimas, tarimasis dėl greitesnio bylos nagrinėjimo teisme. Šie supratingumo aspektai grindžiami gerų santykiu pagrindu arba gali būti įvardinami kaip vieningos organizacijos veikla. Ikiteisminio tyrimo įstaigos ir prokuratūra yra atskiros institucijos, tačiau norėdamos efektyviai funkcionuoti turi veikti kaip viena organizacija vadybos prasme.

Tik visiškai bendradarbiaujant prokuratūrai ir ikiteisminio tyrimo įstaigai įmanoma „laimėjimo-laimėjimo“ situacija⁴⁴, kuri naudinga abiems teisėsaugos institucijoms. Prokurorams aktyviau dalyvaujant ikiteisminio tyrimo organizavimo procese, sumažėtų daromų klaidų, dėl ko būtų sutaupoma laiko.

Klaidos ikiteisminio tyrimo pareigūnų darbe neišvengiamos dėl praktikos stokos, nes susumavus atlikto anketinio tyrimo duomenis matome, kad tik du tyrėjai, su pareiga atlikti ikiteisminį tyrimą, dirba šiose pareigose daugiau nei penkerius metus. Teisinių žinių stoka šią respondentų dalį negalėtume apkaltinti, kadangi pokalbio metu išsiaiškinta, kad tik vienas ikiteisminio tyrimo tyrėjas nurodė neturintis teisinio išsilavinimo ir nestudijuojantis teisės. Tačiau realizuojant bylas pagreitinto proceso tvarka didžiulė tyrėjų kompetencija nėra būtina, nes šios bylos yra šabloniškos ir nesudėtingos. Tiesa, tik įgijus darbinius įgūdžius galima atlikti kokybiškus procesinius veiksmus. Įgūdžiams įgyti reikalingas laikas, tačiau pagal šiuo metu Kretingos r. PK tyrėjų įgytą ar įgyjamą išsilavinimą, ir vadovaujantis policijos ikiteisminio tyrimo padaliniuose Lietuvoje vyraujančiomis darbuotojų kaitos tendencijomis galima numatyti, kad artimiausiu metu jų darbo vietose dirbs nauji tyrėjai.

Pokalbio metu Kretingos r. PK Nusikaltimų tyrimo skyriaus vadovas pagrindinę pagreitinto proceso bylų ikiteisminio tyrimo stadijoje problemą, kaip ir bendra tvarka tiriamų bylų problemą įvardija darbuotojų kaitą ir jų požiūrio į darbą kaitą.

Paanalizuosime 2002-2004 metų ir 2005-2007 metų laikotarpius. Lyginamaisiais laikotarpiais tyrėjų etatų skaičius nekito. Abiem laikotarpiais buvo užpildyti aštuoni-devyni etatai. 2002-2004 metais studijavo tik du tyrėjai. Už budėjimus nedarbo valandomis, nedarbo ar švenčių dienomis nebuvo suteikiamos papildomos nedarbo dienos. 2005-2007 metais studijavo ir studijuoja keturi tyrėjai, kuriems periodiškai suteikiamos mokymosi atostogos. Šeši tyrėjai dirba šiose

⁴⁴ Jurka. R., Jovaišas K., Kanapekaitė J. ir kt. Baudžiamojo proceso optimizavimo ir spartinimo galimybės ir būdai. Vilnius: teisės institutas, 2005. P. 18.

pareigose ne daugiau kaip du metai. Suskaičiavus už budėjimus suteikiamas nedarbo dienas vieno tyrėjo kasdien nebūna darbe, vienas visada atostogauja, be to atsižvelgiant į gaunamą atlyginimą už darbą tyrėjai dažnai linkę „sirgti“, todėl realiai dirbančių lieka 3-4 asmenys. Be to, darbuotojai yra visiškai nesuinteresuoti dirbti. Atlyginimas už darbą yra mažas. Jie nėra skatinami. Todėl masiškai yra studijuojama, tikslu pakeisti darbovietę. Kolektyvo branduolys visiškai pasikeičia kas 2-3 metai. Visų lygių vadovai matydami vis blogėjančią ikiteisminio tyrimo padėtį jokių veiksmų nesiima. Tokia padėtis nuostabos nekelia ir aukščiausiems šios institucijos pareigūnams, tačiau jokių sprendimų nepastebėta.

Kretingos prokurorams teisinių žinių nei praktikos netrūksta. Tačiau tenka pastebėti, kad kartais prokurorų nurodymai būna be loginio pagrindo, tyrėjai apkraunami papildomais procesiniais veiksmais, kurie tyrimo eigos nekeičia, pvz. pagreitinto proceso byloje atlikti parodymų patikrinimą vietoje, nors liudytojų, nukentėjusiųjų ir įtariamojo parodymai nesiskiria.

Kita blogybė neretai pasitaikanti prokurorų darbo praktikoje yra tai, kad iš tyrėjų yra reikalaujama, jog pastarieji atliktų ne tik tuos veiksmus, kurie numatyti LR BPK kaip tyrėjų pareigos, bet ir tuos kurie yra priskiriami prokurorų pareigoms. Turima galvoje tai, kad tyrėjai verčiami rašyti kaltinamuosius aktus ir nutarimus nutraukti ikiteisminį tyrimą. Kadangi tyrėjus ir prokurorus nuolat sieja darbiniai santykiai, tyrėjui, ypač neseniai pradėjusiam dirbti, norint išsaugoti gerus tarpusavio santykius, nėra būdu kaip šiai praktikai pasipriešinti. Tokią padėtį toleruoja tiek komisariatų viršininkai, tiek padalinių vadovai. Todėl turime tokią situaciją, kad tyrėjai yra apkrauti per dideliu bylų kiekiu, o nuo to kenčia ir ikiteisminio tyrimo sparta pagreitinto proceso bylose.

Pagreitinto proceso taikymo sėkmė priklauso nuo teisėjų, prokurorų, tyrėjų bendradarbiavimo glaudumo, t.y. ne tik formalios informacijos teikimo dokumentiniu būdu, bet ir žodinio pasikeitimo informacija, žiniomis, nuomonėmis, organizacinių prokuroro gebėjimų ir šių baudžiamojo proceso subjektų asmeninių savybių.

Šios problemos, įtakojančios vangų pagreitinto proceso taikymą, yra ne esminės. Jos nesunkiai gali būti keičiama teisingos vadybos pagalba, tačiau didžiulė problema išvelgiama pokyčių baimėje.

Pokyčių įgyvendinimo efektyvumą nulemia išorinė ir vidinė organizacijos aplinka. Reikia sutikti, kad išgaliojus naujam BPK išorinė aplinka pakito, tačiau liko nepakitusi vidinė aplinka, t.y. neformalioji jos dalis: organizacijos kultūra ir individualūs veiksniai. Ikiteisminiame tyrime palaikymo ar pasipriešinimo pokyčiams nagrinėjimas tampa nebeaktuali, nes dauguma tyrėjų pradėjo eiti šias pareigas jau galiojant naujam baudžiamojo proceso kodeksui. Kitokią situaciją

turime su teisėjais.⁴⁵ Kelios teisėjų kartos užaugo vadovaudamosi sovietiniu 1961 metų baudžiamojo proceso kodeksu. Jie taip suaugo su senuoju procesu, kad jį pakeitus nauju ir įdiegus teisės normas, labiau atitinkančias laikmetį, individualūs veiksniai priešinosi naujovėms. Galiojusio sumarinio proceso teisės normos buvo daug parankesnės teisėjams, nes iki bylai pasiekiant teismą, ikiteisminio tyrimo metu, t.y. kvotos metu buvo atliekami visi būtini procesiniai veiksmai. Natūralu, kad įgyvendinus pagreitinoto proceso teisės normas, kur teismui nebūtina pateikti ikiteisminio tyrimo medžiagos, normos – naujovės sutinkamos priešiška ir keičiamos analogiškais sumariniam procesui. Pokyčių baimė siejama su tuo, kad sumarinio procesu nagrinėjamoje byloje, bylos baigtis būdavo aiški tik ją pateikus teismui. Staigmenų nagrinėjant bylą pagreitinoto proceso tvarka, kai nepateikiama ikiteisminio tyrimo medžiaga ar neprisipažįstant įtariamajam, neabejotinai atsitiktų. Vengiama ištraukti į pilnavertį bylos nagrinėjimą teisme. Norima, kad teisminis bylos nagrinėjimo procesas išliktų tarsi spektaklis, kurio baigtis iš anksto žinoma. „Daugiau kaip 40 metų galiojęs sovietinio modelio baudžiamasis procesas paliko pernelyg gilius atspaudus ne tik praktinių darbuotojų sąmonėje, bet ir pačioje teismų praktikoje. Pasirodė, kad ne naujasis BPK daro įtaką tolesnei praktikai, o atvirkščiai praktika formuoja naujojo BPK normų taikymą“.⁴⁶

Be to, prie senosios tvarkos suinteresuoti pagreintą procesą artinti ir prokurorai, ką patvirtina generalinio prokuroro rekomendacijos, nes nagrinėjant bylą teisme tuoj po nusikaltimo padarymo, nesurinkus ikiteisminio tyrimo medžiagos, padidėja kaltinamųjų išteisinimo galimybė. Kaltinamųjų išteisinimo galimybė - XXI amžiuje Lietuvoje veikiantis, prokuroro kokybiško darbo įvertinimo matas, paliečiantis prokurorus asmeniškai atestacijos metu. Toks vertinimas yra abejotinas, dėl jo teisingumo ir protingumo.

Teisėjų ir prokurorų individualūs veiksniai nulemia tai, kad įstatymų leidėjas vykdydamas teisėkūros funkciją baudžiamojo proceso įstatymą keičia nesilaikydamas koncepcijos.⁴⁷

Apklausiami teisėjai, prokurorai, advokatai ir tyrėjai vienbalsiai pasisako už tai, kad sėkmingas pagreitinoto proceso įgyvendinimas priklauso nuo teisėsaugos institucijų bendradarbiavimo lygio, pareigūnų tarpusavio santykių. Kaip pagrindinę priežastį, apsunkinančią bylą tyrimą pagreintu procesu, tyrėjai ir prokurorai įvardina praktines problemas, teisėjai ir advokatai reglamentavimo problemas. Skirtingi požiūriai paaiškinami tuo, kad teisėjai ir advokatai

⁴⁵ Apklaustos duomenimis visi Kretingos rajono apylinkės teisėjai dirbo šiose pareigose, galiojant 1961 m. BPK.

⁴⁶ Jurka. R., Jovaišas K., Kanapekaitė J. ir kt. Baudžiamojo proceso optimizavimo ir spartinimo galimybės ir būdai. Vilnius: teisės institutas, 2005. P. 12.

⁴⁷ Nuo 2003-05-01 iki 2007-11-01 Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas keistas 12 kartų, neskaitant pakeitimų, kurie įsigaliojo iki 2003-05-01.

su pagreitinto proceso byla susiduria teismo nagrinėjimo metu, kai praktinės problemos, kilusios ikiteisminio tyrimo metu, jau būna išspręstos. Tyrėjai praktinių problemų priežastimi įvardina prokurorą ir teigdami, kad jei pastarasis ne reikalautų surinkti visos ikiteisminio tyrimo medžiagos, o vadovautųsi BPK būtų ne taip problematiška įgyvendinti pagreitinto proceso teisės normas. Savo ruoštu, prokurorai nurodo, kad praktinės problemos kyla tuomet, kai jie yra priversti ne tiesiogiai taikyti įstatymą, o vadovautis teisės taikymo aktais.

Reglamentavimo problemos yra susijusios su teisės normų turiniu, tuo tarpu taikymo problemos yra įtakotos psichologijos bei vadybos.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

1. Supaprastinta baudžiamoji procesinė forma – baudžiamoji procesinė forma, spartinanti bei optimizuojanti baudžiamąjį procesą, pagal kurią nepažeidžiant baudžiamojo proceso principų bei procesinių garantijų, tiriamos ir nagrinėjamos įstatymu numatytos nusikalstamos veikos, laikantis bendrų baudžiamojo proceso normų su šiai formai būdingomis išimtimis, t.y. proceso stadijų, etapų, veiksmų atsisakymo.
2. Pagreitinatas procesas - supaprastinta baudžiamoji procesinė forma, kuri pagal LR BPK trumpinama, supaprastinama ikiteisminio tyrimo ir bylos nagrinėjimo pirmosios instancijos teisme stadijose, skirta tirti ir nagrinėti baudžiamosioms byloms, kurios yra teisingos apylinkės teismui, dėl nusikalstamų veikų, kurių padarymo aplinkybės yra aiškios, prokurorui suteikiant galimybę per 10 dienų nuo nusikalstamos veikos padarymo momento kreiptis į teismą dėl bylos nagrinėjimo.
3. Lietuvos Respublikos 2004 m. liepos 8 d. įstatymo Nr. IX-2336, įsigaliojusio 2004 m. liepos 24 d., pagreitinto proceso normų redakcija, Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2003 m. balandžio 11 d. įsakymu Nr. I-47 ir 2004 m. lapkričio 24 d. įsakymu Nr. I-187 patvirtinti Rekomendacijų dėl proceso baigimo baudžiamuoju įsakymu ir dėl proceso baigimo pagreitinto proceso tvarka pakeitimai, 2004 m. rugsėjo 17 d. Lietuvos Aukščiausiojo teismo teisėjų senato nutarimas Nr. 48 „Dėl teismų praktikos taikant baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias bylų supaprastintą procesą“, dar labiau atitolino pagreitintą procesą nuo LR BPK koncepcijos ir Vakarų Europos supaprastinto proceso formų ir priartino prie sumarinio proceso modelio.
4. Teisės normos, reglamentuojančios pagreitintą baudžiamąjį procesą, nėra tos, kurios pažeistų baudžiamojo proceso teisės principus. Teisės principų realizavimo galimybės, atsižvelgiant į pagreitinto proceso reglamentavimą, vadovaujantis LR BPK, turėtų būti perkeliamos į bylos nagrinėjimo teisme stadiją. Taikant praktikoje pagreitinto proceso normas yra ignoruojamas proceso ikiteisminio tyrimo stadijos supaprastinimas. Tyrimo prerogatyva gražinama į ikiteisminio tyrimo stadiją. Taigi, esminių skirtumų tarp pagreitinto proceso bylų ir bendru procesu vykstančių bylų įgyvendinant teisės principus nepastebėta.
5. Didžiausia dalis pagreitinto proceso praktinių problemų kyla ikiteisminio tyrimo stadijoje. Vangų pagreitinto proceso taikymą sąlygoja Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų senato 2004 m. rugsėjo 17 d. nutarimas Nr. 48 „Dėl teismų praktikos taikant baudžiamojo proceso

kodekso normas, reglamentuojančias bylų supaprastintą procesą“, Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2003 m. balandžio 11 d. įsakymu Nr. 47 patvirtintos Rekomendacijos dėl proceso baigimo pagreitinoto proceso tvarka ir 2004 m. lapkričio 24 d. įsakymu Nr. I-187 patvirtinti Rekomendacijų dėl proceso baigimo baudžiamuoju įsakymu ir dėl proceso baigimo pagreitinoto proceso tvarka pakeitimai, bei prokurorų, teisėjų individualūs veiksmai nulemiantys tai, kad pagreitinoto proceso teisės normos yra aiškinamos sau palankia linkme, nesilaikant jų kūrimo koncepcijos. Tai leidžia daryti išvadą, kad iškelta tyrimo hipotezė - pagreitinoto proceso taikymo problemų kilimą praktikoje įtakoja ne tik įstatyminis reguliavimas, bet ir praktikos vienodinimo teisės aktai, taip pat žmonių psichologija ir organizacijų vadyba.

Atlikto tyrimo rezultatai leido išvelgti taisytinių aspektų. Atsižvelgiant į tai, formuojami tokie pasiūlymai:

1. Formuojant teismų praktiką ar rengiant generalinio prokuroro rekomendacijas netoleruoti visų procesinių veiksmų atlikinėjimo praktikos, suformuoti imperatyvą, įvardijant konkrečius baudžiamojame proceso veiksmus, kurie yra būtini pagreitinoto proceso byloje, juos minimalizuojant. Tuo būdu, pagreitinoto proceso byloje būtų išvengta visų, kaip ir bendru procesu tiriamoje byloje, procesinių veiksmų atlikinėjimo, ir grįžtama prie pagreitinoto proceso koncepcijos.
2. Kadangi vienos iš pagreitinoto proceso sąlygų – 10 dienų termino ilginimas neatitiktų pagreitinoto proceso kūrimo koncepcijos, ir kaip buvo nustatyta šiame tyrime, praktikoje naudoti neduotų, siūlytina keisti Lietuvos Respublikos teisės gauti informaciją iš valstybės ir savivaldybių institucijų ir įstaigų įstatymą, taip pat Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2001-02-01 įsakymą Nr. 65 Dėl informacijos apie pacientą valstybės institucijoms ir kitoms įstaigoms teikimo tvarkos patvirtinimo, t.y. juos papildyti nuostata, kad ikiteisminio tyrimo įstaigos prašymu, esant tarnybiniam būtinumui, turi būti teikiama informacija nedelsiant, o ne minėtuose aktuose nustatytais terminais.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos konstitucija // Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas su pakeitimais // Valstybės žinios, 1961, Nr. 18-148.
3. Lietuvos Respublikos įstatymas Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso pakeitimo ir papildymo // Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės Žinios, 1992, Nr. 3-31.
4. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas Nr.IX-500 // Valstybės žinios, 2001, Nr. 82-2830.
5. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341.
6. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741.
7. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 65, 94, 103, 109, 139, 151, 154, 158, 168, 181, 218, 220, 225, 232, 237, 239, 240, 306, 313, 346, 360, 364, 370, 377, 403, 409, 418, 421, 422, 425, 426, 429, 446, 456, 457, 458 straipsnių ir XXXV skyriaus pavadinimo pakeitimo ir papildymo įstatymas // Valstybės žinios, 2004, Nr. 115-4276.
8. Lietuvos Respublikos teisės gauti informaciją iš valstybės ir savivaldybių institucijų ir įstaigų įstatymas // Valstybės žinios, 2000, Nr.10-236.
9. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2001-02-01 įsakymas Nr. 65 Dėl informacijos apie pacientą valstybės institucijoms ir kitoms įstaigoms teikimo tvarkos patvirtinimo // Valstybės žinios, 2001, Nr. 13-405.
10. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2003 m. balandžio 11 d. įsakymu Nr. I-47 patvirtintos Rekomendacijos dėl proceso baigimo pagreitinto proceso tvarka // Valstybės žinios, 2003, Nr. 39-1805.
11. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2004 m. lapkričio 24 d. įsakymu Nr. I-187 patvirtintos Rekomendacijos dėl proceso baigimo baudžiamuoju įsakymu ir dėl Rekomendacijų dėl proceso baigimo pagreitinto proceso tvarka pakeitimo // Valstybės žinios, 2004, Nr. 173-6428.

Tarptautiniai ir užsienio valstybių teisės aktai

12. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Valstybės žinios, 1995, Nr. 40-987.
13. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 77-3288.
14. France Code of Criminal Procedure // <http://195.83.177.9/code/liste.phtml?lang=uk&c=34>.
15. German Code of Criminal Procedure // www.iuscomp.org/gla/statutes/statutes.htm .
16. Pagrindinės Europos Tarybos rekomendacijos baudžiamojo proceso srityje / Iš anglų kalbos vertė ir parengė Jurka R., Randakevičienė I., Melničenko S. Vilnius, 2006.

Konstitucinio teismo nutarimai

17. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 62 straipsnio 1 dalies 2 punkto, 69 straipsnio 4 dalies (1996 m. liepos 11 d. redakcija), Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 96 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos konstitucijai // Valstybės žinios, 2006, Nr. 36-1292.
18. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001m. rugsėjo 11d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo – Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštaruja Lietuvos Respublikos Konstitucijai // Valstybės žinios, 2006, Nr. 7-254.

Specialioji literatūra

19. Ancelis P. Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas. Vilnius: Saulelė, 2007.
20. Bataitis A., Ignatas M., Kazlauskas M. ir kt. Lietuvos TSR baudžiamojo proceso kodekso komentaras. Vilnius: Mintis, 1989.

21. Dambrauskienė G., Marcijonas A., Monkevičius E. ir kt. Lietuvos teisės pagrindai. Vilnius: Justitia, 2004.
22. Goda G. Baudžiamojo proceso raidos tendencijos Europoje // Teisės problemos. 1999. Nr. 3. P. 19-40.
23. Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.
24. Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. ir kt. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2001.
25. Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. ir kt. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I tomas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003.
26. Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. ir kt. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. II tomas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003.
27. Goda G., Kuconis P. Nauja ikiteisminio nusikaltimų tyrimo koncepcija // Justitia. 1997. Nr. 4. P. 11, 26.
28. Goda G. Užsienio šalių baudžiamojo proceso pagrindai. Vilnius, 1997.
29. Jurgaitis R. Formalieji ir vertinamieji požymiai taikant supaprastintą baudžiamąją procesinę formą // Jurisprudencija. 2003, Nr. 38(30). P. 57-66.
30. Jurgaitis R. Ikiteisminio tyrimo pagreitintame procese teoriniai ir praktiniai aspektai // Jurisprudencija. 2005, Nr. 75(65).
31. Jurgaitis R. Supaprastinta baudžiamoji procesinė forma: daktaro dis. soc. mokslai: teisė.[01S].-Vilnius, 2004.
32. Jurka R., Jovaišas K., Kanapeckaitė J. ir kt. Baudžiamojo proceso optimizavimo ir spartinimo galimybės ir būdai. Vilnius: teisės institutas, 2005.
33. Jurka R. Ikiteisminis tyrimas: diskusijos dėl nesibaigiančių problemų? // Policija. 2005. Nr. 7 (23-361). P. 9.
34. Jurka R. Ikiteisminis tyrimas: diskusijos dėl nesibaigiančių problemų? // Policija. 2005. Nr. 8 (24-362). P. 8-9.
35. Kazlauskas M., Goda G. Supaprastintos procesinės formos problema baudžiamojo proceso teisėje. // Teisė. 1993, Nr. 27.
36. Kuconis P., Rinkevičius J., Kazlauskas M. Nusikaltimų finansams tyrimas ir nagrinėjimas teismo summarinio proceso tvarka. Vilnius, 1996. P. 12.
37. Lietuvių kalbos žodynas // <http://www.lkz.lt/startas.htm>.

38. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso projektas // Teisės problemos. 1999, Nr. 3. P. 41-173.
39. Nekrošius V. Civilinis procesas: koncentruotumo ir jo įgyvendinimo galimybės. Vilnius: Justitia, 2002.
40. Petruilienė J. Seimo iškabos vagiui žaibiškas nuosprendis // Lietuvos žinios. 2003-09-05 Nr. 207 (10636).
41. Tidikis R. Socialinių mokslų tyrimų metodologija. Vilnius, 2003.
42. Tumulavičienė L. Nespėja mirktelėti, o jau – teisme // Policija. 2006. Nr. 6(46-384). P. 8-9.
43. Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2000.
44. Гуценко К.Ф., Головки Л.В., Филимонов Б.А. Уголовный процесс западных государств. Москва: Зерцало, 2001.
45. Лупинская П.А. Уголовный процесс. Москва, 1995.
46. Панова И. В. // ред Н. М. Конин. Юридический процесс. Саратов: Светопись, 1998.
47. Рустамов Х. Е. Уголовный процесс - формы. Москва, 1998.

Baudžiamosios bylos ir kita teisminė praktika

48. Kretingos rajono apylinkės teismo baudžiamosios bylos: Nr. 1-0096-360/2003, Nr. 1-0098-325/2003, Nr. 1-0100-325/2003, Nr. 1-0101-206/2003, Nr. 1-0118-325/2003, Nr. 1-0127-474/2003, Nr. 1-0147-474/2003, Nr. 1-0166-360/2003, Nr. 1-0082-4/2004, Nr. 1-0086-1/2004, Nr. 1-0087-2/2004, Nr. 1-0088-2/2004, Nr. 1-0089-3/2004, Nr. 1-0161-2/2004, Nr. 1-0162-2/2004, Nr. 1-0175-4/2004, Nr. 1-0179-4/2004, Nr. 1-0182-2/2004, Nr. 1-0029-474/2005, Nr. 1-0032-325/2005, Nr. 1-0040-474/2005, Nr. 1-0056-325/2005, Nr. 1-0087-2006/2005, Nr. 1-0099-666/2005 Nr. 1-0123-206/2005, Nr. 1-0127-206/2005, Nr. 1-0129-666/2005, Nr.1-0047-474/2006, Nr.1-0055-666/2006, Nr.1-0056-666/2006, Nr.1-0058-666/2006, Nr.1-0082-666/2006, Nr.1-0147-206/2006, Nr.1-0163-325/2006.
49. Teismų praktika. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis. Vilnius, 2004. Nr. 22.

Statistiniai duomenys

50. Statistiniai duomenys iš Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos internetinio puslapio // http://www.vrm.lt/fileadmin/Image_Archive/IRD/Statistika/index2.phtml?id=198;

SANTRAUKA

Pagrindinės sąvokos: „supaprastintas procesas“, „sumarinis procesas“, „pagreitintas procesas“, „pagreitinto proceso požymiai“, „nusikalstamos veikos padarymo aplinkybių aiškumas“.

Darbe analizuojamos Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (LR BPK), XXXI skyriaus, antrame skirsnyje, įtvirtinto pagreitinto proceso instituto problemos. Pirmiausia remiantis Lietuvos ir užsienio mokslinė literatūra yra supažindinama su sąvokomis: baudžiamasis procesas ir forma. Plačiau analizuojama supaprastinto proceso samprata, jo formos, pagreitinto proceso sąvoka ir samprata. Aptariami pagreitintą procesą įtakoję Vokietijos ir Prancūzijos pagreitinto proceso modeliai bei iki 2003-05-01 Lietuvoje galiojęs sumarinis procesas. Jis lyginamas su pagreitintu procesu, kaip labiausiai nulėmęs pagreitinto proceso taikymo praktiką.

Didžiausias dėmesys, žvelgiant per hipotezės „pagreitinto proceso taikymo problemų kilimą praktikoje įtakoja ne tik įstatyminis reguliavimas, bet ir praktikos vienodinimo teisės aktai, taip pat žmonių psichologija ir organizacijų vadyba“ prizmę, skiriamas pagreitinto proceso procedūrai nagrinėti. Analizuojamos ikiteisminio tyrimo ir teismo nagrinėjimo apylinkės teisme stadijos. Darbe aptariamos teorinės ir praktinės problemos aštriausiai klausimais: normų kolizijos, baudžiamojo proceso principų ir įtariamojo procesinių garantijų užtikrinimo, galimybės nepateikti teismui jokios ikiteisminio tyrimo medžiagos, aiškių nusikaltimo padarymo aplinkybių suvokimo, pagreitinto proceso taikymo sunkiems nusikaltimams, tyrimo termino klausimais. Gvildenamos kitos – vadybinės ir psichologinės problemos, tiesiogiai įtakančios praktines problemas.

SUMMARY

The main concepts: simplified process, summary process, accelerated process, indications of accelerated process, clearness of criminal act circumstances.

The final Master's paper work analyses problematic aspects of the institute of the accelerated process legitimated in the XXXI chapter of the Lithuania code of criminal procedure. First of all, referring to the Lithuanian and foreign scientific literature the following concepts are introduced: the criminal process and its form. The concept and forms of the simplified process as well as the concept of the accelerated process are analyzed more precisely. The models of the accelerated process in Germany and France and the summary process valid in Lithuania till May 01, 2003 and their influence to the development of the accelerated process are discussed. The summary process is compared to the accelerated process as the most determining feature to the practice of accelerated process.

The most attention is paid to the analysis of the procedure of the accelerated process looking in the light of hypothesis “the change of problems of the practical appliance of accelerated process are influenced not only by legal regulation but also by practical regulation as well as human psychology and organizational management”. Stages of pre-trial investigation and trial in the district court are being analyzed. The following sensitive problems are discussed in this paper work: collision of legal norms, the assurance of the principals of criminal process and process guarantees of the suspect, possibility not to present any pre-trial investigation material to the judge, clear perception of circumstances of crime accomplishment, application of accelerated process for serious crime investigation, terms of pre-trial investigation process. Other aspects such as management and psychology problems directly relating to the practice are analyzed.

PRIEDAI

1 priedas

A N K E T A

Šios anketos tikslas sužinoti praktikų, t.y. teisėjų, advokatų, prokurorų, tyrėjų, taikančių šią supaprastinto baudžiamojo proceso formą kasdieniame darbe, nuomonę esminiais Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse numatyto pagreitinto proceso instituto reglamentavimo ir taikymo praktikoje probleminiais klausimais. Tikimasi, jog išsakytos nuomonės nurodys pagrindines pagreitinto proceso problemų tendencijas.

Anketa yra anoniminė. Jūsų atsakymai bus panaudoti magistriniame darbe tema: „Pagreitintas procesas: reglamentavimo ir taikymo problemos“.

Jei sutinkate skirti laiko užpildyti šiai anketai, atsakydami į užduotą klausimą, pasirinkto atsakymo variantą pažymėkite kryželiu. Būtų labai malonu, kad pasirinktą atsakymą pagrįstumėte argumentuodami. Tai padaryti galima tuščioje eilutėje po pateiktais atsakymų variantais.

Iš anksto dėkojame.

DUOMENYS APIE RESPONDENTĄ:

1. Jūs esate:

- Ikitiesminio tyrimo įstaigos pareigūnas (tyrėjas ar padalinio vadovas)
- Prokuroras
- Teisėjas
- Gynėjas

2. Jūsų išsilavinimas:

- aukštasis neuniversitetinis (neteisinis)
- aukštasis neuniversitetinis (teisinis)
- aukštasis universitetinis (neteisinis)
- aukštasis universitetinis (teisinis)
- kita

3. Darbo stažas užimamose pareigose (įskaičiuojamas darbas tardytojo ir kvotėjo pareigose):

- iki vienerių metų
- nuo vienerių iki penkerių metų
- nuo penkerių iki dešimties metų
- daugiau nei dešimt metų

4. Ar asmeniškai taikėte (įskaitant vadovavimą padaliniui) pagreitinto proceso teisės normas?

- taip
- ne

TYRIMO KLAUSIMAI:

1. Kaip manote, ar užtikrinamas baudžiamojo proceso vienas iš principų - greitumo principas, pagreitintame procese?

- užtikrintas
 - neužtikrintas
 - užtikrinta tik ikiteisminio tyrimo stadijoje
 - užtikrinta tik teismo nagrinėjimo stadijoje
 - kita
-

6. Kaip manote, ar pagreitintame procese yra užtikrinta įtariamojo (kaltinamojo) teisė į gynybą?

- užtikrinta
 - neužtikrinta
 - užtikrinta tik ikiteisminio tyrimo stadijoje
 - užtikrinta tik teismo nagrinėjimo stadijoje
 - kita
-

7. Kaip vertinate pagreitinto proceso terminą – 10 dienų nuo nusikalstamos veikos padarymo momento, ar jis pakankamas ?

- pakankamas
 - nepakankamas
 - kita
-

8. Kaip vertinate prokuroro galimybę nepateikti teismui jokios ikiteisminio tyrimo medžiagos?

- teigiamai
 - neigiamai
 - ir teigiamai, ir neigiamai
 - neturiu nuomonės
-

9. Ar sutinkate, kad lemiamą reikšmę bylos ištyrimo sėkmei pagreitinto proceso tvarka turi nusikalstamos veikos aplinkybių aiškumas, o ne šiems procesams priskirtos nusikalstamų veikų sudėtys?

- sutinku
 - nesutinku
 - vienodai svarbūs abu požymiai
 - kita
-

10. Įvardinkite pagrindinę priežastį, apsunkinančią bylų tyrimą pagreitintu procesu?

- reglamentavimo problemos
 - praktinės taikymo problemos
 - kitos įtakojančios praktika (bendravimo, vadybos ar kt.)
 - nėra problemų
-

11. Ar sėkmingas pagreitinto proceso įgyvendinimas priklauso nuo teisėsaugos institucijų bendradarbiavimo lygio, pareigūnų tarpusavio santykių?

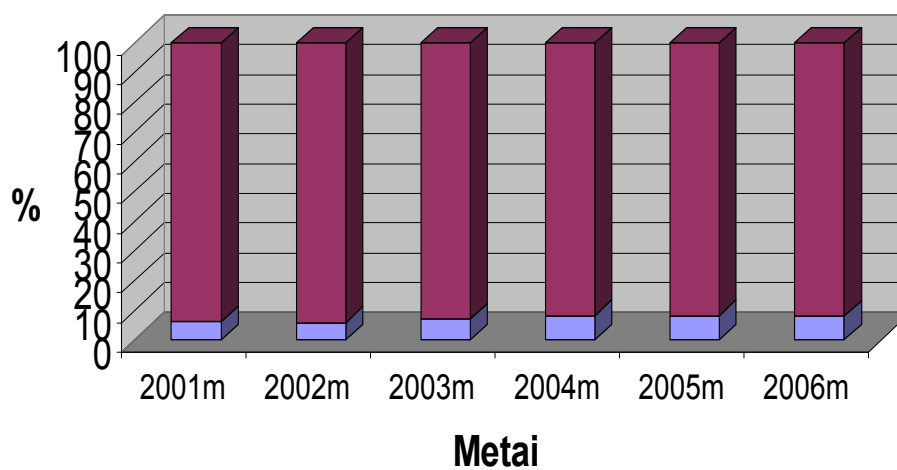
- taip
 - ne
 - kita
-

Ačiū.

**ANALIZUOTŲ BAUDŽIAMŪJŲ BYLŲ, IŠNAGRINĖTŲ KRETINGOS RAJONO
APYLINKĖS TEISME, PAGREITINTO PROCESO TVARKA ANKETINIAI KLAUSIMAI**

1. Per kiek laiko procesas yra užbaigiamas?
2. Ar yra atvejų, kai kreiptasi į teismą nusikalstamos veikos padarymo dieną?
3. Ar prokuroras pavedime pradėti ikiteisminį tyrimą nurodo, kokia forma bus atliekamas tyrimas?
4. Kokie procesiniai veiksmai atliekami ir kokia informacija renkama ikiteisminio tyrimo metu?
5. Ar įtariamieji naudojami gynėjų paslaugomis ikiteisminio tyrimo metu?
6. Ar yra atvejų, kad kaltinamasis prašytų atidėti teismo posėdį, siekiant pasiruošti gynybai?
7. Kada įtariamajam įteikiamas pareiškimas apie bylos nagrinėjimą pagreitinto proceso tvarka?
8. Ar procesas taikomas sunkių nusikaltimų padarymo atvejais, kai bylos teisingos apylinkės teismui?
9. Kokioms nusikalstamoms veikoms tirti yra taikomas pagreitintas procesas?
10. Ar skundžiami nuosprendžiai aukštesnės instancijos teismui?

Baudžiamųjų bylų, perduotų nagrinėti apylinkėms teismams, skaičiaus dinamika

- Baudžiamosios bylos, išskyrus sumarines ir pagreitinto proceso bylas
- Sumarinės ir pagreitinto proceso bylos